

Magdalena Lachman <https://orcid.org/0000-0003-2908-3420>

Uniwersytet Łódzki

magdalena.lachman@uni.lodz.pl

Kim jest dziś pisarz w (pop)kulturze?

What It Means to Be a Writer in Today's (Pop)Culture?

Abstract: This paper focuses on a central category of literary communication, namely, the category of the writer, which is currently under constant scrutiny and is strongly dependent upon codes of popular culture. The text presents the various ways in which this notion functions and is understood (for example through its descriptive, evaluative, relative, and contextual framings) as well scrutinizes the rules of its usage in diverse publications and everyday linguistic practice. This example sets the stage for a broader problematic referring to the operative functionality of terminology employed by literary studies that is subjected to various test of particular usage. The aim of this paper is also the description of such a model of culture that does not merely encompass the process of creating literature but also the ways in which literature is used to gain status on the literary market. This text describes the shift from the model of writer as “thinker,” “creator of discourse,” “author of works that merit attention and consideration,” to the model of writer as “celebrity,” “showman,” “idol,” “star,” who limits himself to the presence in the media and in the public sphere.

Keywords: writer, literary communication, popular culture, mass culture, celebrity

Streszczenie: Artykuł koncentruje się na kluczowej dla komunikacji literackiej kategorii pisarza, współcześnie poddawanej oscylacjom i silnie uzależnionej od kodów popkultury. Tekst akcentuje różne sposoby funkcjonowania i rozumienia tego pojęcia (na przykład ujęcia opisowe, wartościujące, relacyjne, kontekstowe) oraz zasady posługiwania się nim w różnych publikacjach i codziennej praktyce językowej. Wyłania się na tym przykładzie szersza problematyka dotycząca operacyjności terminologii literaturoznawczej podlegającej różnorodnym sprawdzianom konkretnych użyć. Celem artykułu jest też opisanie modelu kultury, w którym chodzi nie o tworzenie literatury, ale o posługiwanie się nią w celu budowania pozycji na rynku literackim. Tekst pokazuje przejście od pozycji pisarza „myśliciela”, „fundatora dyskursu”, twórcy dzieł wartych uwagi i przemyśleń na rzecz pisarza „celebryty”, „showmana”, „idola”, „gwiazdora”, który swoją rolę ogranicza do istnienia w mediach i przestrzeni publicznej.

Słowa kluczowe: pisarz, komunikacja literacka, popkultura, kultura masowa, celebryta

Żeby pisać w naszych czasach
trzeba się ograniczyć i zgodzić zamknąć
ogłuszyć
dawniej pisano z nadmiaru
dziś z braku

Tadeusz Różewicz, *Non-stop-show*

Kategoria pisarza, jakkolwiek poświęcano jej sporo miejsca w różnego typu pracach (naukowych, popularnonaukowych, w ujęciach publicystycznych i potocznych, także w trybie namysłu artystycznego), nie jest ustabilizowana diagnostycznie i badawczo, o czym pośrednio może świadczyć i to, że pojęcia wprost nie definiuje *Słownik terminów literackich*, jedno z ważniejszych na polskim gruncie źródeł kodyfikujących terminologię literaturoznawczą¹. Przy hasle „pisarz” figuruje jedynie odsyłacz do hasła „literat”², a sama kategoria pojawia się jeszcze między innymi przy definiowaniu terminu „autor”³ i „podmiot czynności twórczych”⁴. W tym ostatnim hasle Aleksandra Okopień-Sławińska stwierdza, że pisarz jest pierwszym ogniwem, początkiem „rzeczywistego przebiegu literackiej komunikacji”, wskazując zarazem na jego możliwą szczególną rolę, „realizującą się w toku procesu twórczego i dokumentowaną przez poetykę utworu, a polegającą na sytuowaniu dzieła wobec językowej i literackiej tradycji oraz wobec oczekiwań odbiorców”⁵.

Trudności z ustrukturyzowaniem wskazanej kategorii wynikają z kilku powodów. Po pierwsze, semantycznym obostrzeniem nie sprzyja sama natura owego pojęcia, nieustannie podlegającego historycznie, cywilizacyjnie i kulturowo uwarunkowanym oscylacjom, zmiennym ogniskowym, różnym kontekstom i punktom odniesienia. Po drugie, komplikacje są rezultatem sposobów jego definiowania, które odbywają się „z zewnątrz” i „z wnętrza” literatury, a zarazem z intencją, by przydawać tej kategorii oprócz wymiaru opisowego także wydźwięk aksjologiczny (w zależności od kontekstu i układu odniesienia tytułowanie kogoś mianem pisarza może być wyrazem nobilitacji i aprobaty dla czyjejś działalności, ale może też sygnalizować tylko standardowy, „zwykły”, przeciętny, poprawny lub czysto rzemieślniczy charakter podejmowanej pracy twórczej w przeciwieństwie do osiągnięć artystów wielkiego formatu czy

¹ Nie jest to tylko polską specyfiką. Również analogiczne kompendia obcojęzyczne nie wydzielają hasła „pisarz” – zob. na przykład Ch. Baldick, *The Concise Oxford Dictionary of Literary Terms*, Oxford–New York 2001. Symptomatyczne, że wiele sprofilowanych literaturoznawczo publikacji nie umieszcza też terminu „pisarz” w indeksach rzeczowych.

² Zob. *Słownik terminów literackich*, red. J. Sławińska, Wrocław 1998, s. 388, 283.

³ Tamże, s. 51.

⁴ Tamże, s. 392. Por. także hasła: „biografistyka literacka” i „biografizm” – tamże, s. 67–68.

⁵ Tamże, s. 392.

„prawdziwych” wirtuozów pióra⁶). Po trzecie, nie bez znaczenia jest zderzenie ze sobą rozmaitych punktów widzenia w ujmowaniu przywołanej kategorii pojęcia: bywa ona traktowana w wymiarze instytucjonalnym – jako profesja i zawód, rozpatruje się ją też w perspektywie socjologicznej, psychologicznej, kulturoznawczej, estetycznej, *stricte* literaturoznawczej, a na jej rozumienie rzutują nakładające się na siebie kody komunikacji artystycznej i społecznej; w pisarzu widzi się „określoną biograficznie jednostkę”⁷, „konkretną osobę będącą realnym sprawcą dzieła”⁸, ale i rolę społeczną do odegrania, figurę (w) komunikacji literackiej, nadawcę przekazu, kogoś, kto uprawia literaturę, wynajdując, odkrywając, wdrażając, reaktywując, intensyfikując konkretny model twórczości, odwołując się nawet mimowolnie (aprobatywnie lub *à rebours*) do zastanych sposobów uprawiania działalności artystycznej. Po czwarte, zmieniające się metodologie humanistyczne prezentują niekiedy diametralnie odmienny stosunek do tego pojęcia (niektóre w różnym natężeniu akcentują jego przydatność w badaniach nad sztuką i potrzebę poddania go wyjaśnieniu; inne próbują sobie radzić bez niego, programowo ignorując zasadność zajmowania się nim przynajmniej jako osobnym problemem). Po piąte, *last, but not least*: kłopoty biorą się także z oczywistości terminu, stopnia jego zadomowienia w potocznej świadomości. Autorzy publikacji, w których pojawia się słowo „pisarz”, bardzo często nie czują się zobligowani do eksplikowania terminu, nie ma zresztą takiego zwyczaju, co wydaje się zdroworozsądkowo umotywowane, gdyż jeśli nawet w różnych użyciach może chodzić o urozmaiconą semantykę czy niuanse znaczeniowe, o nieidentyczną moc perswazyjną, podstawowa retoryczna nośność i siła oddziaływania użytego słowa, podobnie jak komunikatywność czy zrozumiałość, są zachowane. W rezultacie to jedno z pojęć kluczowych dla komunikacji literackiej⁹ często jawi się jako kategoria bardziej intuicyjna niż przedmiot gruntownego namysłu. Potwierdza to dominanta prezentacyjna – prace, w których to pojęcie odgrywa zasadniczą rolę nomenklaturową lub jest ważnym punktem odniesienia, mają zwykle postać encyklopedycznych spisów, różnych zestawień według z góry przyjętego klucza porządkującego, sumarycznych lub statystycznych wyliczeń, także praktycznych

⁶ Dobrze rzecz wybrzmiewa na przykład w książkach: C. Baker, *Hemingway: The Writer as Artist*, Princeton, New Jersey 1972; K.M. Newton, *Modernizing George Eliot: The Writer as Artist, Intellectual, Proto-Modernist, Cultural Critic*, London–New York 2011.

⁷ Zob. na przykład J. Sławiński, *Autor* [w:] *Słownik terminów literackich*, dz. cyt., s. 51.

⁸ *Słownik terminów literackich*, dz. cyt. s. 392.

⁹ Zob. na przykład ogólną uwagę Mariana Golki, *Socjologia artysty*, Poznań 1995, s. 12: „Każdy artysta: malarz, rzeźbiarz, architekt, aktor czy pisarz ma swą specyfikę, ale póki będziemy mówili o sztuce w ogóle, póty zasadne jest używanie ogólnego określenia »artysta«. Co by nie powiedzieć, można w sztuce zrezygnować ze wszystkiego (nawet z samego dzieła sztuki – jak było w konceptualizmie), ale w żywej kulturze artystycznej nie sposób wyobrazić sobie rezygnacji z artysty. To on jest partnerem dialogu z odbiorcą i nie od rzeczy są przekonania głoszące, że właśnie on ów dialog inicjuje”.

poradników, względnie są one opisem konkretnych przypadków działalności pisarskiej i sylwetek twórczych albo stanowią ich wzbogacenie w trybie autoanalizy, eksplikacji dokonywanych przez konkretnych autorów. Innymi słowy, wśród publikacji operujących tą kategorią dominują słowniki pisarzy (dobieranych na przykład z klucza narodowościowego, tożsamościowego, pokoleniowego, płciowego, światopoglądowego, genologicznego itp.¹⁰), antologie utworów lub wypowiedzi pisarzy¹¹, wywiady z pisarzami¹², autokomentarze¹³, poradniki w stylu: jak zostać pisarzem¹⁴. Przeważa zatem nawyk katalogowania, leksykonizacji, antologizacji, ankietyzacji, socjologizacji, względnie egzemplifikacji bez potrzeby normatywnych definicji czy stabilnej problematyzacji. Tylko jej namiastkę stanowi stosunkowo chętnie czyniona (na gruncie socjologii literatury, badań nad życiem literackim, także w trybie krytycznoliterackim, publicystycznym czy autokomentatorskim) praktyka uznaniowej kategoryzacji. Wielokrotnie i od dawna podejmowano bowiem próby typologizacji i uporządkowania pojemnej kategorii według różnych kryteriów, zwłaszcza podejścia

¹⁰ Zob. na przykład *Słownik pisarzy antycznych*, red. A. Świderkówna, Warszawa 2001; E. Buszewicz, J. Fazan, M. Urbanowski, I. Węgrzyn, J. Włodarczyk, E. Zarych, *Słownik pisarzy polskich*, red. E. Buszewicz, E. Zarych, Kraków 2008; *Słownik pisarzy śląskich*, red. D. Rott, J. Lyszczyna, t. 1, Katowice 2005, t. 2, Katowice 2007, t. 3, Katowice 2010, t. 4, Katowice 2013, t. 5, Katowice 2017; *Słownik pisarzy regionu bydgoskiego. Bio-bibliografia*, oprac. J. Pszena, A. Wালুকiewicz, Bydgoszcz 2008; *Leksykon współczesnych pisarzy polskich przełomu XX i XXI wieku*, red. A. Szot, wyb., oprac. S. Sądowska, Toruń 2004; M. Czermińska, U. Phillips, G. Borkowska, *Pisarki polskie od średniowiecza do współczesności. Przewodnik*, Gdańsk 2000. Por. też na przykład projekt badawczy realizowany on-line przez Pracownię Krytyki Feministycznej Instytutu Filologii Polskiej UAM: *Wielkopolski słownik pisarek*, http://pisarki.wikia.com/wiki/Wielkopolski_S%C5%82ownik_Pisarek, dostęp: 29.09.2018; i jego odsłonę książkową: *Wielkopolski alfabet pisarek*, red. E. Kraskowska, L. Marzec, Poznań 2012.

¹¹ Zob. na przykład *10 rad wielkich pisarzy dla debiutantów – Pisarze o pisaniu*, blog: W zaciżu biblioteki, 7.06.2012, <http://w-zaciszu-biblioteki.blogspot.com/2012/06/10-rad-wielkich-pisarzy-dla-debiutantow.html>, dostęp: 10.09.2018.

¹² Zob. na przykład G. Jankowicz, *Cmono. Rozmowy z pisarzami*, Kraków 2013; M. Wilk, *W biegu... książka podróżna. Rozmowy z pisarzami (i nie tylko)*, Kraków 2010; T. Nyczek, *Po co jest sztuka? Rozmowy z pisarzami*, cz. 1, Kraków 2012; G. Jankowicz, *Po co jest sztuka? Rozmowy z pisarzami*, cz. 2, Kraków 2013. Osobno warto odnotować subiektywne wykładnie zasad pisarskich czynione w formule wywiadu-rzeczki. Kuszają się o nie twórcy o różnych doświadczeniach literackich, nastawieni zarówno na rekapitulację wypracowanej strategii komunikacyjnej, jak i na ogólny komentarz do współczesnej sytuacji pisarza w ogóle – w obszarze rodzimej literatury ostatnio ukazały się na przykład: D. Masłowska, *Dusza światowa*, rozm. A. Drotkiewicz, Kraków 2013; „*Życie to jednak strata jest*”. *Andrzej Stasiuk w rozmowie z Dorotą Wodecką*, Warszawa–Wołowiec 2015; *Jaka piękna iluzja. Magdalena Tulli w rozmowie z Justyną Dąbrowską*, Kraków 2017; M. Świątlicki, *Nieprzysiadłość. Autobiografia*, rozm. R. Książek, Kraków 2017.

¹³ Zob. na przykład H. Murakami, *Zawód: powieściopisarz*, tłum. A. Zielińska-Elliott, Warszawa 2017.

¹⁴ Zob. na przykład J. Birmingham, *How to Be a Writer: Who Smashes Deadlines, Crushes Editors and Lives in a Solid Gold Hovercraft*, Sydney 2012. Istnieją nawet podobne poradniki dla dzieci – por. S. Cheshire, *Jak zostać pisarzem*, tłum. E. Wojtyra, Warszawa 2017.

do zadań pisarskich i sposobów urzeczywistniania konkretnych ról artystycznych (niejednokrotnie w powiązaniu z aktywnością publiczną i życiową) – na przykład Leo Löwenthal stwierdzał, że pisarz może się realizować jako prorok, misjonarz, dostawca rozrywki, zawodowiec, działacz polityczny lub biznesmen¹⁵; z kolei Mihály Sükösd w pisarzu widział filozofa, uczonego, ideologa, przywódcę narodu bądź fabrykanta zbiorowych idei¹⁶. Formułę *worker-writer* na określenie własnej działalności w kulturze zastosował Jack Conroy, lewicujący amerykański twórca, który pielegnował swoją robotniczą tożsamość, a wiarygodność artystyczną budował poprzez spójność doświadczeń zawodowych i literackich przesłań¹⁷. Na polskim gruncie modele pisarskie charakteryzował między innymi Stefan Żółkiewski, wprowadzając podział na eksperta, technika literackiego, działacza i „pisarza na usługach”¹⁸. Do tego podziału Krzysztof Dmítruk proponował dodać jeszcze – w ślad za Andrzejem Sicińskim – „pisarza-intelektualistę”¹⁹. Z kolei Kamila Rudzińska pisała o „gramatyku”, „zabawiaczu”, „mędrцу-moralisście”, „przywódcy duchowym”²⁰. Natomiast Stefan Melkowski, którego liczne pomysły typologiczne zawarte w zideologizowanej pracy *Pisarz w społeczeństwie* (krytyk nie krył w niej swoich sympatii marksistowskich) ciągle stanowią dla diagnostów literatury alegacyjny punkt odniesienia²¹, wyróżniał – z wyraźną intencją waloryzacji – „pisarza-suwere-na”, „pisarza-pochlebce”, „pisarza-zadufka”, „pisarza zatroskanego” i „pisarza-przedstawiciela”²². Takich mniej lub bardziej wyszukanych czy umetaforycznionych propozycji kodyfikacyjnych, odwołujących się do różnych kryteriów klasyfikacyjnych, jest oczywiście dużo więcej. Zwraca uwagę nie tylko potrzeba tworzenia różnorodnych etykiet i inicjatywność w tym zakresie, ale także wyraźne ukierunkowanie w ich erylowaniu, regulowane kontekstem historycznym (na przykład dużą nośność i sugestywność zachowują obecnie zwłaszcza te, które eksponują uwikłania i wyzwania fundowane przez kulturę masową i przemysł kulturowy, by przywołać choćby ideę „twórcy jako wytwórcy” Waltera Benja-

¹⁵ L. Löwenthal, *Literatura i społeczeństwo*, tłum. E. Muskat-Tabakowska [w:] *W kręgu socjologii literatury. Antologia tekstów zagranicznych*, wstęp, wybór i oprac. Andrzej Mencwel, t. 1: *Stanowiska*, Warszawa 1977, s. 140–141.

¹⁶ M. Sükösd, *Wariacje na temat powieści*, tłum. A. Sieroszewski, Warszawa 1975, s. 262.

¹⁷ Zob. D. Wixon, *Worker-Writer in America: Jack Conroy and the Tradition of Midwestern Literary Radicalism, 1898–1990*, Urbana–Chicago 1996.

¹⁸ W roli alegacyjnej przywołuje go na przykład Olga Romańska-Malina, zob. też, *Pisarze jednej książki*, Warszawa–Bielsko-Biała 2011, s. 7.

¹⁹ A. Siciński, *Literaci polscy. Przemiany zawodu na tle przemian kultury współczesnej*, Warszawa 1971. Zob. też K. Dmítruk, *Pisarz* [w:] *Słownik literatury polskiej XX wieku*, red. A. Brodzka, M. Puchalska, M. Semczuk, A. Sobolewska, E. Szary-Matywiecka, Wrocław 1992, s. 794.

²⁰ K. Rudzińska, *Między awangardą a kulturą masową. Wokół społecznej roli pisarza*, przedm. S. Żółkiewski, Warszawa 1978, s. 80.

²¹ Zob. O. Romańska-Malina, dz. cyt., s. 9.

²² S. Melkowski, *O pisarskich postawach* [w:] tegoż, *Pisarz w społeczeństwie*, Warszawa 1979, s. 48–71.

mina²³, figurę „pisarza na wakacjach” Rolanda Barthes’a²⁴ czy pomysł ujmowania pisarza jako „nośnika referencji” Dubrawki Ugrešić²⁵).

Jak widać już w świetle rozmaitych propozycji konceptualizacji elastycznej kategorii, słowo „pisarz” pozostaje wspólną własnością, jest i zarazem nie jest przynależne do terminologii *stricte* literaturoznawczej, o której jednostkach Janusz Sławiński wyrokował, że w wielu przypadkach:

Zachowują one jakby naturalność „zwykłych” wyrazów, a więc z jednej strony wieloznaczność, a z drugiej – podatność na wpływ każdorazowego kontekstu. W ich strukturze semantycznej jest przewidziane miejsce dla znaczeń momentalnych, obowiązujących tylko w poszczególnych zastosowaniach, zmiennych i przypadkowych. Terminy literaturoznawcze mogą (nie jest to oczywiście reguła) być stosowane tak, jak wyrazy w mowie potocznej. Niegotowością i chybotliwością swojego sensu przypominają ustawicznie, że są po prostu – słowami. (...) Istotne jest, że każdy właściwie termin użytkowany w nauce o literaturze (...) stać się może w odpowiednim kontekście nosicielem sensu pragmatycznego. (...) Termin może występować jako aktywny uczestnik gry słownej, stawać się przedmiotem operacji metaforycznych (...), narzędziem stylizacji, cytatem, wymyślnym konceptem²⁶.

Paradoksalnie, przez swoją oczywistość pojęcie „pisarz” jawi się jako wypełniony różnymi odcieniami znaczeniowymi i mający nie zawsze te same desygnaty konstrukt myślowy, zgodnie zresztą z zasadą, że

W gruncie rzecz termin tylko formalnie stanowi jednostkę poziomu leksykalnego; pod względem semantycznym jest on równoważnikiem całego systemu zdań. To decyduje o sile jego znaczeniowego oddziaływania na kontekst wypowiedzi²⁷.

Pole znaczeniowe terminu zakreślają jego etymologia (wyraźnie eksponująca powiązanie tego słowa z czynnością pisarską, z pisaniem, także z pismem; w tym świetle najprościej powiedzieć, że pisarzem jest „ten, kto pisze”, czyli posiada taką umiejętność i potrafi ją pożytkować, co obecnie najczęściej oznacza tego, kto zawodowo zajmuje się uprawianiem literatury; ale może być też wskazaniem na osobę, która podejmuje w ogóle jakikolwiek wysiłek pisarski bez

²³ W. Benjamin, *Twórca jako wytwórca* [w:] tegoż, *Twórca jako wytwórca*, wyb. H. Orłowski, wstęp J. Kmita, tłum. H. Orłowski, J. Sikorski, S. Pieczara, Poznań 1975, s. 46–65.

²⁴ R. Barthes, *Pisarz na wakacjach* [w:] tegoż, *Mitologie*, tłum. A. Dziadek, wstęp K. Kłosiński, Warszawa 2000, s. 50–53.

²⁵ D. Ugrešić, *Pisarz jako nośnik literackich referencji* [w:] tejże, *Czytanie uzbrojone*, tłum. D.J. Ćirić, Izabelin 2004, s. 57–60.

²⁶ J. Sławiński, *Problemy literaturoznawczej terminologii* [w:] tegoż, *Dzielo – język – tradycja*, *Prace wybrane*, t. 2, red. W. Bolecki, Kraków 1998, s. 197–199.

²⁷ Tamże, s. 197.

względu na obszar aktywności czy nawet osiągnięte efekty²⁸) oraz typowe sposoby użyć. Jeśli pokusić się o uprecyzjowanie zagospodarowywanych przez to słowo sfer semantycznych, to łatwo wskazać na kilka grup znaczeniowych, z którymi określenie „pisarz” na różnych zasadach (nadrzędności, hierarchiczności, ekwiwalentyzacji, opozycyjności...) dobrze się konfrontuje. Jak podpowiada ją między innymi słowniki synonimów, wymiennie ze słowem „pisarz” stosowane są takie określenia, jak „literat”, „autor”, „twórca”, również „podmiot”, „nadawca wypowiedzi”; a także – z wyraźną potrzebą waloryzacji czy nacechowania emocjonalnego spełnianej funkcji – „artysta”, „wieszcz”, „geniusz literatury”, „bard”, „piewca”, „kreator” czy nawet „rewelator praw bytu”, „osobowość twórcza”, „indywidualność pisarska”, „indywiduum twórcze”, „mistrz pióra”, „wytrawny stylistą”... Na przeciwległym biegunie sytuują się również zwykle nacechowane emocjonalnie, tyle że pejoratywnym ładunkiem, takie określenia, jak „skryba”, „kopista”, „przepisywacz”, „gryzpiórek”, „gryzmoła”, „pisarczyk”, „pismak”; albo: „grafoman”, „pisarzyna”, „poecina”, „rymopis”, „wierszokleta”, „wierszorób”; czy: „amator”, „nieprofesjonalista”, „hobbysta”, „dyletant”, „profan”; a także: „naśladowca”, „epigon”, „plagiator”; ponadto: „chałturnik”, „wyrobnik”, „rzemieślnik”; niekiedy: „nowicjusz”, „debiutant”. Co istotne, wskazane nazwy i „przezwy” w większości przypadków figurują przy hasle „pisarz” w słownikach zarówno synonimów, jak i antonimów, to znaczy albo uznaje się je za specyficzne przejawy pisarstwa, gorsze odmiany czy mało spektakularne formy jego uprawiania; albo są one – dzieje się tak o wiele częściej – sytuowane w opozycji do tego typu aktywności i usuwane poza jej akceptowalne granice (aczkolwiek cały czas kojarzone z nią na zasadzie podstawowego punktu orientacyjnego). O takiej ambiwalencji decyduje poniekąd duża arbitralność w stosowaniu podobnych nazewniczych formuł używanych najczęściej z wyraźną intencją deprecjonującą, ale dezawuującą manifestujących w różnym natężeniu. Jednak odczuwalne przesunięcia i przyzwolenie dla włączania w obręb aktywności literackich działań w powszechnym odczuciu niekoniecznie na to zasługujących jest pochodną szerszej zaznaczającej się dziś prawidłowości, by kierować uwagę na zjawiska satelickie o płynnych granicach, symptomatyczne w sensie skali i zasięgu występowania albo egzemplarycznej nośności²⁹ – w myśl

²⁸ Na temat różnych rejestrowanych przez słowniki w toku dziejów znaczeń słowa „pisarz” (ten wyraz określał też dawniej w polszczyźnie osoby piśmienne, a także urzędników sprawnie władający piórem, przepisywaczy, rejestratorów, sekretarzy, kancelistów...) oraz współczesnego ukierunkowania jego sensu na zawodową działalność literacką zob. między innymi K. Dmistruk, dz. cyt., s. 790–791.

²⁹ Do zjawisk o niejednoznacznym statusie należą chociażby realizacje kompulsywnej „manii pisania” rozpatrywanej nie w kategoriach schorzenia, ale specyficznie ujętego procesu twórczego, co ilustruje przypadek Janiny Turek, autorki prawdopodobnie najdłuższych na rodzimym gruncie osobistych notatek kronikarskich czy zapisków faktologicznych. Po jej śmierci w 2000 roku rodzina odkryła, że od 1943 roku prowadziła ona skrupulatnie zapis faktów z własnego życia codziennego grupowanych w konkretne kategorie, precyzyjnie rejestrując, co

przekonania, że krzywe zwierciadło też odbija prawidłowości, nad którymi warto się pochylać, a karykaturalne wyostżenia, zwłaszcza jeśli legitymują się dużą intensywnością i dynamiką, potrafią zmieniać sposób postrzegania prototypów i dostarczać wiedzy na ich temat. Przejawem tendencji do gradacyjnego traktowania działań pisarskich i uznawania oraz dowartościowania – również jako problemów badawczych – ich rozmaitych, nie tylko wybitnych form jest także posługiwanie się takimi pojęciami, jak „pisarz drugorzędny”³⁰ czy „pisarze *minorum gentium*”³¹ używanymi w charakterze opisowym.

Brak ujednoczonych desygnatów słowa „pisarz” dokumentują też inne praktyki nazewnicze. Przy dookreślaniu tej profesji często pojawiają się konkretne wskazania nomenklaturowe ujawniające uprawiany przez twórcę gatunek czy rodzaj literacki albo typ pisarstwa, na przykład: „epik”, „prozaik” (rzadziej: „prozator”), „nowelista”, „powieściopisarz”, „beletrysta”, „bajkopisarz”, „liryk”, „poeta”, „dramatopisarz”, „dramaturg”, „tragik”, „tragediopisarz”, „eseista”, „pamiętnikarz”, „dziejopis”, „dziejopisarz”, „kronikarz”, „annalista”, „rocznikarz”,

danego dnia zjadła, kogo spotkała, z kim odbyła rozmowy telefoniczne, kto ją odwiedził, kogo spotkała przypadkowo, jakie zakupy zrobiła i ile za nie zapłaciła, jakie prezenty otrzymała itp.; w sumie udało jej się zapełnić 745 zeszytów 410 000 tego rodzaju odpowiednio skategoryzowanymi informacjami – zob. na przykład reportaże: M. Szczygieł, *Reality* [w:] *Cała Polska trzaska. Reportaże „Gazety Wyborczej” 2001–2004*, Warszawa 2005, s. 356–365; pierwodruk: „Wysokie Obscasy” 2001, nr 29, s. 6–8; przedruk [w:] tegoż, *Kaprysyk. Damskie historie*, Warszawa 2010, s. 11–37). Pojawia się pytanie, czy teksty zrodzone z raczej dalekiego od motywacji artystycznej przymusu pisania mają legitymizować Janinę Turek jako pisarkę. Wśród odbiorców, co symptomatyczne, istnieje pokusa, by tego rodzaju aktywności przypisać znamiona pisarstwa. O tym, że dzienniki Janiny Turek są sytuowane w porządku oddziaływania estetycznego, świadczy ich prezentacja w przestrzeniach muzeów sztuki – po raz pierwszy w 2006 roku w ramach projektu *Inhibition* zrealizowanego przez Romana Dziadkiewicza w Muzeum Narodowym w Krakowie, potem w 2008 roku na wystawie *Kwiaty naszego życia* w CSW w Toruniu, a 9 lutego 2017 roku w Zachęcie podczas wydarzenia towarzyszącego ekspozycji *Życie. Instrukcja. Wystawa inspirowana twórczością George’a Pereca* (odbyło się wówczas spotkanie *Życiopisanie Janiny Turek* z udziałem między innymi Ewy Tatar i Mariusza Szczygła, którego wspomniany już reportaż *Reality* został przedrukowany w publikacji towarzyszącej tej wystawie: *Życie. Instrukcja*, koncepcja książki: J. Sawicka, Warszawa 2017, s. 58–67; zob. też zapis przebiegu dyskusji: <https://zacheta.art.pl/pl/mediateka-i-publicacje/69-24>, dostęp: 10.03.2017). Swoją drogą, ciekawie mogłaby wypaść konfrontacja prywatnej kroniki Janiny Turek z *Kronosem*, tajnym dziennikiem Witolda Gombrowicza i w ogóle próba poszukania dzieł literackich (spoza obszaru literatury stosowanej czy *stricte* użytkowej), z którymi mogłyby rezonować podobne zapiski (inny dla nich kontekst mogłyby tworzyć na przykład *Nikiformy* Edwarda Redlińskiego).

³⁰ Zob. M. Peter, *Pisarz drugorzędny. Kilka uwag do opisu zjawiska* [w:] *Język, literatura, dydaktyka*, t. 2, red. R. Jagodzińska, A. Morawiec, Łódź 2003, s. 205–218.

³¹ Zob. na przykład D. Samborska-Kukuć, *Jak rekonstruować biografię i jak opisać twórczość XIX-wiecznego pisarza „minorum gentium”? (metodologia, źródła, struktury narracji)*. *Skrypt akademicki*, Łódź 2012; J. Kryszak, *Peryferia literatury: poeci „minorum gentium”* [w:] *Życie literackie drugiej emigracji niepodległościowej*, red. J. Kryszak, R. Moczkoan, Toruń 2001, s. 43–48; P. Borek, *W służbie Klio. Studia o barokowych pisarzach Minorum Gentium*, Kraków 2011; *Literatura niewyczerpana. W kręgu mniej znanych twórców polskiej literatury lat 1863–1914*, red. K. Fiołek, Kraków 2014.

„archiwariusz”, „archiwista”, „faktograf”, „dokumentalista”, „scenarzysta”, „reporter”. Ze słowem pisarz pozostawać one mogą w niejednoznacznych uwikłaniach, niekoniecznie tylko bliskoznacznych i upodrzedzonych relacjach, co widać na przykład w proponowanym przez Milana Kunderę rozróżnieniu separującym powieściopisarza od pisarza³². Zarazem „bycie pisarzem” jawi się jako niekoniecznie tylko domena związana z podejmowaniem aktywności *stricte* literackiej – tym mianem bywają określani również między inny publicyści czy dziennikarze³³, tłumacze³⁴, historycy³⁵, filozofowie³⁶, a także uprawiający działalność akademicką naukowcy (inną tendencją jest wydzielanie wśród różnych dokonań osób publicznych aktywności literackiej i skupianie na niej osobnej uwagi³⁷) – niektórzy z nich dają zresztą bezpośredni asumpt do podobnych kwalifikacji, sami się tak tytułując, na przykład Michał Paweł Markowski na pytanie, czy uważa się przede wszystkim za teoretyka literatury, eseistę, felietonistę, filozofa, tłumacza, wykładowcę uniwersyteckiego, a może za osobowość medialną (ten zestaw wymienianych ról jest sam w sobie również symptomatyczny i mocno osadzony we współczesności), odpowiada:

To trudne pytanie, bo właśnie dlatego, aby nie musieć wybierać, przywiązywać się do którejś z ról, mam ich tak wiele. Dla mnie niesłychanie istotna jest możliwość swobodnego przechodzenia między tymi sferami, między jednym językiem a drugim³⁸,

³² Zob. M. Kundera, *Powieściopisarz (a pisarz)* [w:] tegoż, *Sztuka powieści. Esej*, tłum. M. Bieńczyk, Warszawa 1998, s. 125–126.

³³ Zob. na przykład osobno wyodrębniony dział: *Być dziennikarzem – być pisarzem* [w:] *Tożsamość dziennikarza*, red. M. Kita, M. Ślowska, *Transdyscyplinarność badań nad komunikacją medialną*, t. 3, Katowice 2013, s. 159–250. Por. też na przykład *Mistrzowie literatury czy dziennikarstwa?*, red. K. Wolny-Zmorzyński, W. Furman, J. Snopek, Warszawa 2011; *Dziennikarstwo a literatura w XX i XXI wieku*, red. K. Wolny-Zmorzyński, W. Furman, J. Snopek, Warszawa 2011; K. Szczeniak, *Między reportażem a literaturą. Twórczość Wojciecha Tochmana*, Lublin 2016.

³⁴ Zob. na przykład *The Translator As Writer*, red. S. Bassnett, P. Bush, London–New York 2006.

³⁵ Zob. na przykład H. White, *The Fiction of Narrative: Essays on History, Literature, and Theory, 1957–2007*, Baltimore 2010; R.A. Rosenstone, *Adventures of a Postmodern Historian: Living and Writing the Past*, London–New York 2016.

³⁶ Zob. na przykład *The Philosopher as Writer: The Eighteenth Century*, red. R. Ginsberg, Selinsgrove–London–Toronto 1987; M.G. Spencer, *David Hume: Historical Thinker, Historical Writer*, Pennsylvania 2013; M. Michalski, *Filozof jako pisarz. Kotakowski – Skarga – Tischner*, Gdańsk 2010; M. Kwiek, *Dylematy tożsamości. Wokół autowizerunku filozofa w powojennej myśli francuskiej*, Poznań 1999. Por. też *Literackość filozofii – filozoficzność literatury*, red. nauk. B. Sienkiewicz, T. Sobieraj, Warszawa 2009.

³⁷ Zob. na przykład *Alexander Zinoviev as Writer and Thinker: An Assessment*, red. P. Hanson, M. Kirkwood, London 1988; E. van Ree, *Stalin as Writer and Thinker*, „Kritika” 2002, vol. 3, nr 4, s. 699–714. Por. też J. Bielatowicz, *Roman Dmowski jako pisarz*, Londyn 1965.

³⁸ Rozmowa z Michałem Pawłem Markowskim: *Fabuly w świecie pojęć* [w:] R. Ostaszewski, *Etapy. Rozmowy z pisarzami (i nie tylko)*, Olsztyn 2008, s. 279.

by później z całą stanowczością stwierdzić:

gdyby ktoś mnie zapytał, kim naprawdę się czuję, to odpowiedziałbym, że czuję się pisarzem – pisarzem, który używa pojęć i języków filozoficznych czy literaturoznawczych jako figur własnego dyskursu. Próbuję kreować fabuły w świecie pojęć, używając innego języka niż, na przykład, Wiesław Myśliwski. Ale gdy ostatnio z nim rozmawiałem, okazało się, że o wielu sprawach myślimy podobnie, tyle tylko, że on wybiera formę powieści, ja natomiast piszę, na przykład, esej o dekonstrukcji. (...) tworzę pewien projekt intelektualny, który krystalizuje się dopiero w pisaniu. Muszę pisać, aby przekonać się, co sędzę o literaturze, filozofii czy świecie. Przymus pisania ma dla mnie naturę egzystencjalno-zawodową – muszę pisać książki, bo pisanie uświadamia mi, kim jestem³⁹.

W tej wypowiedzi „bycie pisarzem” jest postrzegane jako fundament wszelkich dokonywanych przedsięwzięć intelektualnych, a nie zaledwie jedna z ich równorzędnych form, co wiąże się z przeświadczeniem o wysokiej randze pisarstwa jako projektu egzystencjalnego, działalności innowacyjnej i ożywczej, wymagającej przenikliwości, talentu czy szczególnych predyspozycji intelektualnych. Tego typu deklaracje wskazują zarazem na płynność i łatwość przejść między literaturą a nieliteraturą, także na potrzebę rozszerzania samego pojęcia literatury i literackości⁴⁰ o inne kręgi doświadczeń piśmienniczych, jak też na unadrażdżanie i uwznioślanie funkcji pisarskich, celebrację aktu pisania w celu upodabniania aktywności dyskursywnej do działań kreatywnych na polu sztuki, co wydaje się bliskie wielu przedstawicielom nauki i diagnostom

³⁹ Tamże, s. 284. Swoją drogą osobnego namysłu mogłyby się doczekać zarówno kwestia kumulacji funkcji i ról, w które chętnie wcielają się dziś literaturoznawcy i w ogóle akademicy, jak i ciekawe przypadki badaczy literatury, którzy sami ją tworzą, co dotyczyło chociażby Umberta Eco, Susan Sontag czy Rolanda Barthes’a. Dochodzi nawet do powstania wyspecjalizowanych gatunków, których uprawianie pozostaje przede wszystkim w gestii naukowców (jak na przykład powieść kampusowa, akademicka powieść z kluczem lub satyryczna powieść środowiskowa osadzona w realiach uniwersyteckich). Na polskim gruncie różne warianty tej postawy – często nawet w dość tradycyjnych wymiarach – prezentują między innymi Edward Balcerzan jako twórca literatury autobiograficznej, Zofia Mitosek jako autorka prozy wspomnieniowej, Włodzimierz Bolecki jako dramatopisarz czy scenarzysta, Piotr Michałowski jako poeta czy limerysta, Jacek Baluch jako autor limeryków i pastiszy, Inga Iwasiów jako prozaiczka. Chodzi zarazem o akademików, którzy niejednokrotnie sami tworzą interesujące koncepcje modeli pisarskich jako teoretycy lub krytycy literatury czy eseści. Rzeczą działa też w drugą stronę, to znaczy niekiedy pisarze czują się zobligowani do eksplikowania zagadnień literaturoznawczych albo nawet czynią to mimowolnie i intuicyjnie – zob. na przykład poświęcony temu zagadnieniu cykl publikacji: *Na boku. Pisarze teoretykami literatury?*..., red. J. Olejniczak, M. Bogdanowska, Katowice 2007; *Na boku. Pisarze teoretykami literatury?*..., t. 2, red. J. Olejniczak, A. Szawerna-Dyrszka, Katowice 2010; *Na boku. Pisarze teoretykami literatury?*..., t. 3, red. J. Olejniczak, A. Szawerna-Dyrszka przy współud. R. Knapka, Katowice 2012; *Na boku. Pisarze teoretykami literatury?*..., t. 4, red. J. Olejniczak, A. Szawerna-Dyrszka, Katowice 2016.

⁴⁰ Zob. na przykład E. Balcerzan, *Literackość. Modele, gradacje, eksperymenty*, Toruń 2013.

współczesności. Obecnie zwłaszcza w myśli humanistycznej karierę robią często prace eksponujące właśnie atuty pisarskie i przymioty niemal literackie, to znaczy z dużą dozą metaforyzacji, aluzyjności, polisemii, gier słownych, kalamburów, figur retorycznych i tropów stylistycznych, językowych naddatków organizacyjnych i/lub dysponujące potencjałem narracyjnym i nierzadko walorami paraartystycznymi, a w każdym razie mogące być odbierane poprzez kody estetyczne jako akty specyficznej, ale i świadomej uaktywnianej ekspresji twórczej, by wskazać choćby na teksty Waltera Benjamina, Jacques'a Derridy, Julii Kristevy, Rolanda Barthes'a, Susan Sontag, Jeana Baudrillarda, Michela de Certeau czy Michela Foucaulta⁴¹. Wielu z tych myślicieli kusi się zresztą o sugestywne ujęcia działalności pisarskiej, rozumianej szerzej niż uprawianie literatury, na przykład Roland Barthes wprowadza podział na „pisarzy” i „piszących”⁴², a Michel Foucault w szkicu *Kim jest autor?* stawia tezę o dużej roli, którą odgrywają wśród sprawnie władających piórem „fundatorzy dyskursywności”, nie tylko kładący podwaliny pod nośne systemy myślowe czy przearanżujący je w duchu transdyskursywności, ale i ustanawiający „możliwość i regułę tworzenia innych tekstów”⁴³. Wydaje się, że wielu współczesnych przedstawicieli humanistyki, realizując swoje cele z wykorzystaniem narzędzi paraliterackich, dąży do osiągnięcia takiego stanu, co poza wszystkim jest bliskie pozycji, jaką w myśl zakorzenionych przeświadczeń, legitymuje się arcydzielna literatura o dużej sile oddziaływania. W takich ujęciach dają o sobie *implicite* znać bardzo mocno zakodowane w społecznej świadomości wyobrażenia na temat pisarstwa jako formy myślenia, objaśniania świata, tworzenia nośnych koncepcji i nadawania kształtu intuicjom i hipotezom poznawczym, przyrodzona artystom sztuki słowa i wirtuozom pióra zdolność do kanalizacji hipotez i przeczuc, które stoją u podstaw nośnych i płodnych poznawczo teorii. Właśnie takie przekonania na temat pisarstwa każą Mariuszowi Szczygłowi

⁴¹ Są one zresztą niekiedy odczytywane w „kodzie pisarskim” – zob. na przykład M.P. Markowski, *Derrida: filozofia czy literatura?*, „Pamiętnik Literacki” 1996, z. 1, s. 75–109; *Wokół „Pasaży” Waltera Benjamina*, red. P. Śniedziwski, K. Trybuś, M. Wilczyński, Poznań 2009 (tu zob. zwłaszcza część: *Wokół tekstu* z między innymi artykułem: J. Borowczyk, *Poeta przebudzenia*) – redaktorzy i autorzy tej książki przedstawiają Benjamina „zarówno jako filozofa czy też krytyka modernizmu uwikłanego w tradycję (zwłaszcza żydowską), ale i jako pisarza *tout court*”, a w samych *Pasażach* widzą wykładnię poglądów myśliciela, „wielogłosową dyskusję nad sensem historii”, i równocześnie „dzieło literackie, które zaskakuje swą meandrycznością” [oba podkr. moje – M.L.] (cytuję za opisem dostępnym między innymi na stronie: <http://www.press.amu.edu.pl/filologie/filologia-polska/item/311-wok%C3%B3%B3%C5%82-pasa%C5%BCy-waltera-benjamina.html>, dostęp: 20.03.2017). Por. też M. Kłosiński, *Ratunkiem jest tylko poezja. Baudrillard – teoria – literatura*, Warszawa 2015.

⁴² Rzecz szczegółowo omawia Marek Kwiek: tegoż, *Wokół zaangażowania. Od wspólnoty do tekstu i dalej: Sartre, Barthes, Blanchot, Foucault* [w:] tegoż, *Dylematy tożsamości*, dz. cyt., s. 133–170 (zwłaszcza s. 138–151).

⁴³ M. Foucault, *Kim jest autor?*, tłum. M.P. Markowski [w:] tegoż, *Szaleństwo i literatura. Powiedziane, napisane*, wyb., oprac. T. Komendant, tłum. B. Banasiak i in., Warszawa 1999, s. 213.

ostrożnie podchodzić do kwalifikacji własnego sposobu funkcjonowania na polu reportażu prasowego (w tym głosie pobrzmiwa podobny jak u cytowanego wcześniej Michała Pawła Markowskiego sposób myślenia o zadaniach pisarskich, towarzyszy mu jednak innego rodzaju motywacja przy wyborze modelu uprawianej twórczości):

Chcę, żeby to, co wychodzi spod mojego pióra, było dla mnie satysfakcjonujące. Tak jakby to był ostatni tekst, który napisałem w życiu. Tak traktuję zresztą każdy tekst. (...) Ale nie napinam się. (...), żeby się nie napinać, pilnuję, aby nie zacząć uważać siebie za pisarza. Bo pojęcie „pisarz” to już początek napięcia. (...) Pisarz stwarza nowe światy, ja je odtwarzam. Na świecie nazywają mnie pisarzem, ale w naszym kręgu kulturowym pisarz to ktoś więcej. (...) Na razie jestem tak zwanym modnym autorem, ale czy po mnie coś zostanie – nie wiem⁴⁴.

Z analogicznych przesłanek wychodzą na przykład Inga Iwasiów: „Po *Bambino* zaczęłam mówić o sobie »pisarka«, co nadal brzmi uroczyście i intymnie, jakbym odsłaniała coś najważniejszego”⁴⁵, czy Zbigniew Kruszyński:

dziś mamy inflację słów, terminów. Dla przykładu, w szkole pisze się „eseje”, ja bym nigdy nie powiedział, że napisałem esej, bo to słowo ma dla mnie zbyt wielką wagę. Nawet słowo „pisarz” jest dla mnie wciąż wartościujące, dlatego wolę raczej mówić o sobie, że jestem autorem tego i owego. Dla mnie pisarz to jest ktoś, kto ma czterdzieści centymetrów swoich książek na półce⁴⁶.

Pobrzmiwające w tych wypowiedziach postrzeżenie pisarstwa jako działalności intelektualnej, elitarnej i prestiżowej ciągle wydaje się powszechnym, jeśli nawet nie dominującym sposobem jego traktowania, przynajmniej w ogólnym społecznym odczuciu. W ostatnim z przywołanych głosów mowa jest także o innych standardowych kryteriach, na podstawie których przydaje się komuś miano pisarza albo odróżnia pisarza od nie-pisarza. Miarą bywa nie tylko doniosłość, ale i liczba posiadanych przez kogoś w dorobku dzieł, co w tym przypadku oznacza nie samą zdolność do ich łatwego czy szybkiego wytwarzania, ale także możliwość uwiarygodnienia dzięki nim swojej działalności i zaistnienia w roli literackiego i kulturowego autorytetu. W różnych propozycjach oprócz społecznego prestiżu i rangi osiągnięć połączonej z ich ilościową reprezentatywnością liczy się jeszcze niekiedy

⁴⁴ M. Szczygieł, *Gdyby nie było książek, pisałbym na murach* [w:] A. Napiórska, *Jak oni pracują. Rozmowy o pracy, pasji i codziennych sprawach polskich twórców*, Warszawa 2017, s. 288–289.

⁴⁵ Tak charakteryzuje się Inga Iwasiów w biogramie przygotowanym do zbioru wywiadów: J. Czechowicz, *Między miesiącami. Inga Iwasiów* [w:] tegoż, *Rok w rozmowie. Pisarze krytycznym okiem*, Poznań 2014.

⁴⁶ Rozmowa ze Zbigniewem Kruszyńskim: *Dystans jak powietrze* [w:] R. Ostaszewski, dz. cyt., s. 148–149.

dotatkowo instytucjonalna sankcja, to znaczy formalna przynależność konkretnego autora do organizacji zawodowych (na polskim gruncie do przede wszystkim Stowarzyszenia Pisarzy Polskich bądź Związku Literatów Polskich i/albo polskiego oddziału PEN Clubu). Z podejściem jakościowym, jakościowo-ilościowym oraz instytucjonalnym ścierają się jednak bardzo często dyrektywy „czynnościowo-formalne”⁴⁷ czy ujęcia czysto mechaniczne – w ich myśl pisarzem byłby ten, kto po prostu pisze i publikuje utwory literackie bez względu na ich walory⁴⁸; także ten, kto „pisze cokolwiek”, skupia się na produkowaniu tekstów dla samego ich wytwarzania albo pozostaje w polu literackim na mocy samostanowienia, autodeklaracji czy wskazania (to znaczy tak jest przy względnym konsensusie kwalifikowany w ramach konkretnej społeczności odbiorczej).

Niejednoznaczność kryteriów w formułowanym zakresie generuje wiele niejasności i otwiera pole do różnorodnych spekulacji, czego dobrym wyrazem jest pytanie, które jeden z dociekliwych lub zdezorientowanych użytkowników języka zadał specjalistom z internetowej Poradni Językowej PWN:

Mam wątpliwości co do zakresu znaczeniowego określeń *autor* i *pisarz*. Oczywiście cały czas chodzi o dzieła składające się ze słów, a nie na przykład z zapalek, dzieła literackie, pisane. Każde takie dzieło ma autora – to oczywiste. Kiedy ten autor staje się pisarzem? Jest nim niewątpliwie autor powieści. A autor wiersza? Albo eseju? Albo cyklu artykułów? Albo jednej noweli?⁴⁹

Do poruszonej kwestii odniósł się profesor Mirosław Bańko, czołowy polski leksykolog i autorytet językoznawczy:

⁴⁷ Pożyczam sobie to określenie z internetowej dyskusji: *Kto jest pisarzem? Kto to jest pisarz?*, <https://www.biblionetka.pl/art.aspx?id=102960>, dostęp: 15.03.2017 – tak rzecz została poręcznie skonceptualizowana w wypowiedzi użytkownika (a może użytkowniczkii?) o loginie: WBrzoskwinia (tamże, wpis datowany na 23.11.2011). Sama dyskusja, choć nie przybrała *stricto* sformalizowanego kształtu, wychodziła poza ramy potocznych debat toczonych zwykle na tego typu forach. Symptomatyczny są zresztą przedmiot namysłu i stopień aktywizacji dyskutantów. Oczywiście podział na „czynnościowo-formalne” i „jakościowe” ujęcia pisarstwa nie wyczerpuje zasad jego kodyfikowania; można jeszcze wskazać między innymi – to już moje dopełniające określenia – podejścia „zawodowe” czy „instytucjonalne” oraz „relacyjne”.

⁴⁸ Zob. na przykład ujęcie w internetowym serwisie porad zawodowych: „Zostać pisarzem [wyróżnienie oryginalne – M.L.] może każdy kto... potrafi pisać. Bardziej skomplikowana droga czeka tych, którzy chcieliby zostać dobrymi pisarzami” (*Jak zostać Pisarzem/Pisarką*, zawodowe.com, https://www.zawodowe.com/kategorie/pozostale/pisarz_pisarka/jak_zostac/, dostęp: 15.03.2016). Por. też na przykład R. Brett, *Lekcja 18: Pisarzem jest ten, kto pisze. Jeśli chcesz być pisarzem, pisz* [w:] tejsze, *Bóg nigdy nie mruga. 50 lekcji na trudniejsze chwile w życiu*, tłum. O. Siara, Kraków 2012, s. 112–117.

⁴⁹ Wpis zatytułowany: *Kto jest pisarzem*, Poradnia Językowa PWN, 22.05.2010, <http://sjp.pwn.pl/poradnia/haslo/Kto-jest-pisarzem;11219.html>, dostęp: 15.03.2017.

Gdyby pisarzem był tylko autor powieści, to niepotrzebne by było słowo „powieściopisarz”. Autorów wierszy nazywa się zwykle poetami (albo satyrykami, jeśli ich twórczość ma taki charakter), autorów utworów scenicznych – dramaturgami, dramatopisarzami, tragikami, komediopisarzami itp., autorów esejów – eseistami itd. Wszyscy oni jednak mieszczą się w zakresie słowa „pisarz”⁵⁰.

Tej odpowiedzi internauta nie uznał jednak za wystarczającą i drażył temat dalej:

Dziękuję za odpowiedź, ale – niestety – nie rozwiewa ona moich wątpliwości. Być może, zupełnie niepotrzebnie, wprowadziłem na scenę „autora”. W takim razie spróbujmy inaczej. Co należy zrobić, żeby zostać pisarzem, być zaliczanym do grona pisarzy, móc o sobie mówić: jestem pisarzem? Czy pisarzem jest Kowalski z klasy trzeciej B, bo jak się kochał w Kaście, to napisał dla niej trzy wiersze, których zresztą nikt nie widział? Ano, raczej nie. Czy kryterium stanowi druk? A gdyby Kowalskiemu te trzy wiersze wydrukowano w szkolnej gazetce, wystarczyłoby? Może nie wystarczy szkolna gazetka ani nawet czasopismo literackie o zasięgu krajowym? Może pisarz musi wydać książkę i to koniecznie więcej niż jedną? Ale w takim razie, czemu „autor podręczników”, a nie „pisarz podręczników”?⁵¹,

czym sprowokował specjalistę do żartobliwej, ale i wymijającej eksplikacji:

Są różne kryteria bycia pisarzem, jednym z nich jest np. legitymacja Związku Literatów Polskich, choć oczywiście trudno uważać, aby był to warunek konieczny. Podobne pytania można zadawać niemal o wszystko, np. kiedy obrus jest brudny: czy już wtedy, gdy ma jedną plamkę wielkości łebka od szpilki, czy dopiero kiedy ma dwie takie plamki itd.⁵²

Nieusatysfakcjonowani takim obrotem sprawy i nieakceptujący nierozwiązywalności problemu obserwatorzy tej wymiany korespondencji przenieśli dyskusję na inne forum, kolejny raz odnosząc się do powyższych odpowiedzi i poszukując (w ostatecznym rachunku: bezskutecznie) precyzyjnie zakreślonych granic pozwalających ujednoznaczyć zakres znaczeniowy słowa „pisarz” i uporządkować kryteria pomocne przy jego wyodrębnieniu⁵³. Warto podkreślić samą potrzebę prowadzenia takiej debaty, nawet jeśli istotne problemy estetyczne i poznawcze aktualizuje ona czysto intuicyjnie. Do stawiania podobnych

⁵⁰ Tamże.

⁵¹ Tamże.

⁵² Tamże.

⁵³ Zob. dyskusję: *Kto jest pisarzem? Kto to jest pisarz?*, <https://www.biblionetka.pl/art.aspx?id=102960>, dostęp: 15.03.2017. Debata była rozciągnięta w czasie: rozpoczyna ją wpis datowany na 28.05.2010, ostatnia, jak dotąd, wypowiedź pojawiła się 12.11.2014.

pytań i poszukiwania rozstrzygnięć w zakresie elementarnych definicji pozornie prostych kategorii prowokuje współczesna kultura, w której pojęcie pisarza obrasta w różne komplikacje, przybierając meandryczny charakter i oscylując między aksjologicznym i operacyjnym wymiarem oraz ujawniając swoją kumulatywną strukturę, a także arbitralny i subiektywny zakres stosowalności. Taka sytuacja jest w dużej mierze pochodną różnorodnych procesów zachodzących w literaturze i w ogóle w komunikacji artystycznej, stanowi reakcję na odczuwalny rozdźwięk między utrwalonymi wizerunkami twórców, legitymującymi się konkretnymi cechami, które pisarz w powszechnym odczuciu posiada lub mieć powinien, a uzusem kształtowanym na podstawie empirii, czyli obserwacji, kogo się określa tym mianem i kto sam się nim za przynajmniej częściowym odbiorczym czy środowiskowym przyzwoleniem mianuje.

Pytanie o to, kogo można zasadnie tytułować pisarzem i jakimi atrybutami (w podtekście: przymiotami) powinien się on legitymować, jest symptomem i reakcją; pada, gdy pojawiają się (często czy nawet nagminnie) niestandardowe sposoby dookreśleń, gdy następuje rozmycie kategorii przez inkorporację sensów niekoniecznie stereotypowo z nią kojarzonych, w odpowiedzi na uznaniowe lub mechaniczne zastosowania tego pojęcia przy jednocześnie silnie zakorzenionych standardowych dominantach definicyjnych, stanowiących cały czas podstawowy, ale coraz mniej stabilny punkt oparcia. O tym, że tak się dzieje, świadczą rozmaite karykaturalne (nie zawsze zamierzenie) wyostżenia prezentujące – z mniejszym lub większym dystansem – kwintesencję stereotypów na temat działalności pisarskiej. Oto ich reprezentatywna próbka zakodowana w świadomości potocznej:

Wyobrażenia na temat tego, jak wygląda **zawód pisarza**, są różnorakie i rzadko zgodne z rzeczywistością, a zdecydowanie najbardziej popularne są dwa typy. Pierwszy z nich to człowiek dojrzały, już nierzadko wręcz staruszek, obowiązkowo siwy, palący fajkę i mieszkający w domu wypełnionym książkami. Jest przepełniony mądrością życiową, którą niechybnie nabył w wyniku burzliwej, w jakimkolwiek znaczeniu tego słowa, przeszłości. Drugi typ to zbuntowany artysta, który swoje niezwykle awangardowe dzieła tworzy w stanie permanentnego upojenia alkoholowego, a natchnienie czerpie z urody licznych kochanek⁵⁴.

Postać pisarza w naszych umysłach wykreowało kino. Na dużym ekranie widzimy, jak się żyje, pisząc książki. Wygląda to mniej więcej tak, że się wstaje przed południem, kręci się po domu niespiesznie. Koniecznie w szlafroku, bamboszach, z rozwianym włosom i nieobecny wzrokiem. Się pije kawę i nagle – gdzieś pomiędzy trzecim a czwartym łykiem – doznaje się olśnienia. Wówczas pisarz, niczym młoda lania, mknie do laptopa, otwiera go i tak to w twórczym szale powstaje jego kolejna

⁵⁴ *Zawód Pisarza/Pisarki*, zawodowe.com, https://www.zawodowe.com/kategorie/pozostale/pisarz_pisarka/opis_i_zarobki/, dostęp: 15.05.2017.

powieść. Dobrze się składa, bo właśnie mija termin dostarczenia jej do wydawcy (a pisarz wzięł już nań zaliczkę).

Oczywiście nasz literat, jak każdy, ma kryzysy. Dzieje się tak wówczas, gdy opuszcza go wena twórcza. Wtedy najlepiej byłoby, gdyby pisał swe dzieła na maszynie, z której co i rusz, zniechęcony, mógłby z pasją wrywać kartki – w połowie puste, okaleczone miernym tekstem. Żeby było bardziej dramatycznie, powinien wykonywać zamaszyste ruchy, o mniej więcej stałej sile ekspresji, by spadający papier mógł tworzyć imponujące kopczyki, cudownie wyrażające niemoc twórczą. Tak jest w amerykańskich filmach⁵⁵.

Na pytanie, skąd biorą się i na jakiej zasadzie rozpleniają się i petryfikują wyobrażenia na temat pisarstwa i działań pisarza, padają dziś różne odpowiedzi. Tych wyobrażeń dostarcza i zarazem o nich zaświadcza oraz im hołduje nie tylko przestrzeń *stricte* literacka. Upatruje się ich też na przykład w przekazach filmowych⁵⁶, telewizyjnych, fotograficznych, doniesieniach prasowych (w tym również w rozmaitych grach okładkowych albo wizualno-werbalnych interakcjach, które prasa z natury rzeczy transponuje), w serwisach i na blogach internetowych... Duży udział w kształtowaniu, konsolidowaniu czy cementowaniu wyobrażeń o aktywności literackiej ma dominanta wizualna. Przejawem owych wyobrażeń są chociażby konterfekty pisarzy zakodowane w różnych internetowych bankach zdjęć (w stylu na przykład *depositphotos.com*), należących do firm czy agencji oferujących płatny dostęp do wszelkiego typu ilustracji, kadrów, fotosów czy filmów, możliwych do wykorzystania w różnych celach (na stronie internetowej, ulotce, do prezentacji firmy w folderze czy katalogu albo na użytek innych materiałów reklamowych). Jakkolwiek w tego typu serwisach konkretne kadry z wizerunkami pisarzy – oczywiście domniemyanych, wykreowanych na zasadzie *simulacrum* – nie stanowią ilościowo nazbyt wielkiego udziału w całych zasobach, jest ich na tyle dużo, by wyłoniła się z nich reprezentatywna próbka współczesnego podejścia do znaków rozpoznawczych literata. Co zatem figuruje na zgromadzonych pod wspólnym szyldem fotosach (ten szyld bywa nawet dookreślany wprost przez podpis w stylu: „Pisarz w pracy”)? Niekiedy pojawia się na nich maszyna do pisania z napisem: „writer” ułożonym z czcionek dobranych w specjalnej konfiguracji, czasem pusta lub skrzętnie zapisana kartka papieru, biurko z maszyną do pisania albo koc z laptopem na łące lub plaży. O wiele częściej jednak obrazy przedstawiają modele wizerunki pisarskie, to znaczy postaci wcielające się w przypisane im role. W świetle podobnych ujęć za kwintesencję pisarki może uchodzić urodziwa

⁵⁵ Zob. mzb, *Zawód marzeń – pisarz*, https://www.babyboom.pl/porady/praca/praca_marzen/zawod_marzen_pisarz.html, dostęp: 15.05.2017.

⁵⁶ Zob. na przykład M.N. Wróblewska, *9 mitów o pisarzach (w 29 filmach)*, Xiegarnia.pl, 11.02.2013, <https://xiiegarnia.pl/artykuly/9-mitow-o-pisarzach-w-29-filmach/>, dostęp: 15.03.2017.

młoda kobieta, fotografowana w nowocześnie i minimalistycznie urządzonej salonie, na kanapie lub na łonie natury. W postaci pisarza wciela się z kolei przystojny młodzieniec, nienagannie i modnie ubrany, roześmiany, wyluzowany, sprawiający wrażenie zrealizowanego i szczęśliwego, czasem jedynie melancholijnie zamyślony i zapatrzony w dal, cały czas jednak emanujący urokiem (podobny charakter mają billboardy, citylighty, plakaty, bannery, także zdjęcia na stronach internetowych i w portalach społecznościowych prezentujące na przykład Remigiusza Mroza, płodnego autora kryminałów). Na tego rodzaju wizualnych transpozycjach, a w istocie wystylizowanych obrazach wspólną cechą postaci jest to, że ustawiają się one chętnie (lub zostają ustawione) frontem do obiektywu – w znaczeniu dosłownym i przenośnym. O zamieszczanie analogicznych wizerunków wykazują też dbałość aspirujący do zasilenia szeregów literackich blogerzy. Symptomatyczność tych ujęć uwypukla ich zestawienie z funkcjonującymi w przestrzeni publicznej dawniej powstałymi standardowymi zdjęciami lub portretami reprezentantów sztuki słowa przynależnych do innych generacji⁵⁷.

W równie charakterystyczny sposób wizerunki pisarskie gromadzi i ukazuje na przykład portal Booklips.pl. Zakres zainteresowań tego serwisu dobrze dookreśla jego podtytuł: „Książki – komiksy – pisarze”. Portal chętnie prezentuje zestawienia w stylu: „Słynni pisarze na okładkach czasopism”, „Słynni pisarze jako punkrockowcy”, „Słynni pisarze jako jajka”, „Słynni pisarze przedstawieni jako kalambury”, „Doodle na fotografiach znanych pisarzy”, „Pisarze i książki na Open'er Festiwal 2016”, „Sobowtóry znanych pisarzy”, „20 wypowiedzi znanych pisarzy o kotach”, „Zobacz, jak oni się zmienili! Zaglądamy do starych albumów ze zdjęciami sławnych pisarzy”. Ponadto wypełniają go różnorakie rankingi typu: „9 najładniejszych polskich pisarek”, „Najciekawsze tytuły nawiązujące do znanych pisarzy i ich dzieł”, „Najlepiej zarabiający pisarze 2015 roku”, „Aktorki porno pokazują tytuły swoich ulubionych książek”, a także doniesienia: „Obliczono za pomocą programu komputerowego, jakich słów najchętniej używali znani pisarze”, „Kim był Paulo Coelho, zanim stał się pisarzem. Film biograficzny o autorze *Alchemika* w kinach od...” itp. Z newsowych doniesień portalu można się zaś dowiedzieć się na przykład o tym, że „Portugalski architekt i projektant Eduardo Benamor Duarte zaprojektował krzesło zainspirowane twórczością Paulo Coelho”, zaś „Douglas Coupland, autor tak głośnych powieści, jak *Pokolenie X* czy *Szamponowy świat*, zaprezentował (...) podczas Interior Design Show w Toronto (Kanada) kolekcję mebli własnego projektu stworzoną z myślą o pisarzach”.

⁵⁷ Ich reprezentatywną próbkę zawiera na przykład popularny powojenny i mający kilka wydań sygnowany przez Wiedzę Powszechną *Mały słownik pisarzy polskich* (na przykład cz. 1, Warszawa 1979). Chodzi nie tylko o dostojność ujęć, kadrowanie, prezentację samych wizerunków, ale i o obecność konkretnych atrybutów czy tła (mówiąc czysto umownie: dziś półkę z książkami z powodzeniem zastępuje fototapeta, atrakcyjne designerskie wnętrza czy ścianka).

Od 2015 roku w Booklips.pl prowadzony jest też cykl zatytułowany: „Biurka pisarzy”, w ramach którego zaprezentowane zostały miejsca do pracy takich twórców, jak – celowo i hiperbolicznie odwołując się w tym miejscu do poglądownej i retorycznej siły enumeracji, żeby namacalnie oddać zabieg (bardziej zresztą zwyczaj niż zamysł) często stosowany w internetowych serwisach literackich i pokazać, jaką wizją pisarstwa one dysponują, jaki jego obraz przekazują i utrwalają wśród swoich użytkowników (zależy mi na kompletnej liście także ze względu na ulotność materiałów internetowych) – Andrzej Ziemiański, Gaja Grzegorzewska, Łukasz Orbitowski, Aneta Jadowska, Joanna Bator, Jakub Ćwiek, Jacek Dehnel, Sylwia Chutnik, Rafał Kosik, Grażyna Plebanek, Jakub Małecki, Katarzyna Bonda, Remigiusz Mróz, Ałbena Grabowska, Marta Guzowska, Michał Gołkowski, Marcin Wroński, Manuela Gretkowska, Eugeniusz Dębski, Katarzyna Puzyńska, Maria Ulatowska, Jacek Skowroński, Wit Szostak, Tomasz Jastrun, Włodzimierz Kowalewski, Anna Ficner-Ogonowska, Małgorzata Gutowska-Adamczyk, Magdalena Witkiewicz, Janusz Leon Wiśniewski, Joanna Opiat-Bojarska, Marcin Podlewski, Marcin Szczygielski, Anna Dziewit-Meller, Joanna Jodełka, Kuba Wojtaszczyk, Janusz Majewski, Nike Fardina, Katarzyna Tubylewicz, Sylwia Zientek, Małgorzata Saramonowicz, Jerzy Sosnowski, Julia Fiedorczyk, Robert Foryś, Grzegorz Kalinowski, Wojciech Chmielarz, Sylwia Kubryńska, Maria Paszyńska, Jakub Szarnałek, Małgorzata i Michał Kuźmińscy, Robert J. Szmidt, Joanna Szwechłowicz, Alek Rogoziński, Ilona Wiśniewska, Marta Syrwid, Magdalena Parys, Cezary Harasimowicz, Maria Nurowska, Robert Ostaszewski, Wojciech Engelking, Karol „KRL” Kalinowski, Dawid Kain, Krzysztof Piskorski, Agata Wawryniuk, Marta Kisiel, Andrzej Pilipiuk, Andrzej Muszyński, Wiesław Weiss, Witold Jabłoński, Maja Lidia Kossakowska, Jarosław Grzędowicz... Lista nie ma żadnych ujednoliconych czy stabilnych punktów podparcia, nie musi się legitymować żadnymi kryteriami doboru (jak dzieje się przy tworzeniu tradycyjnych słowników pisarzy), nie ma też *ex definitione* ewidentnego końca, ale może zarazem zostać w każdej chwili i bez żadnych konsekwencji przerwana mocą arbitralnej – czy raczej podyktowanej zmniejszającym się zainteresowaniem użytkowników serwisu (spadkiem „klikalności”) – decyzji. Wśród wskazanych twórców są pisarze (czasem *in spe*) bardzo różnego autoramentu, przynależni do różnych obiegów, między innymi autorzy poczytnych kryminałów, literatury dla dzieci, literatury mainstreamowej, literatury science fiction, fantasy, komiksów; zarówno autorzy dobrze rozpoznawalni i popularni, jak i mało znani czy raczej „niszowi”, żeby nie powiedzieć, że dopiero aspirujący do pełnoprawnego obywatelstwa w świecie sztuki (ale zarazem namaszczeni jako jego przedstawiciele przez samo przywołanie w ramach wspomnianego szyldu). W różnych podobnie zakrojonych prezentacjach można na wystylizowanych zdjęciach oglądać pisarzy w ich domach, aczkolwiek niekoniecznie w gabinetach przy pracy, ale w designerskich wnętrzach stanowiących fotogeniczne tło i zaspokajających nie tyle głód wiedzy czytelników o autorze, ile ich stymulowane przez popkulturę

wojerystyczne potrzeby obcowania z materialnymi wykładnikami prestiżu, sławy, luksusu, mody...⁵⁸

Z podobnych doniesień i zestawień wyłania się arbitralny, a zarazem anegdotyczny, czasem wręcz sensacyjny, obraz pisarza i pisarstwa. Zwraca uwagę wielka łatwość w przydawaniu miana pisarza i akceptowalność dla szerokiego posługiwania się tym identyfikatorem, ale przede wszystkim uderza czysto mechaniczne, „uwizualnione” i urzeczowione ujmowanie wykładników literackich, co również doskonale uwidacznia stanowiąca dobry probierz trendów cywilizacyjnych reakcja rynku, obfitującego w przedmioty użytkowe potencjalnie i deklaratorywnie przeznaczone dla adeptów i praktyków sztuki słowa albo dla odbiorców, którym przydaje się cechy konsumentów. Bogata jest bowiem obecnie oferta różnego typu gadżetów przeznaczonych dla osób zajmujących się pisaniem, na przykład wydawnictwo e-bookowo proponuje dziennik (dla) pisarza, czyli specjalny gruby czysty brulion w nobliwej okładce („dziennik pisarza w nowej wersji, 340 stron do zapełnienia wierszami, notatkami, planami powieści. Wydanie bez kalendarza, na specjalną prośbę autorów. Większa swoboda tworzenia. (...) Twarda oprawa, wysoka jakość wykonania są gwarancją przyjemności pisania”⁵⁹). Na portalach i blogach internetowych prowadzone są rankingi najlepszych/najgorszych (czyli najbardziej lub najmniej rekomendowanych) podarunków dla osób piszących. Sklepy i serwisy internetowe oferują nie tylko prezenty dla pisarza, ale także wyspecyfikowane „prezenty dla pisarza poety”. Wśród nich znajdują się na przykład przypinki albo piny w kształcie stalówki⁶⁰, spinki do mankietów o analogicznym lub innym „pisarskim” wzorze – typu stalówka, długopis, pióro (w sklepach jubilerskich można zakupić „Nietuzinkowe spinki do mankietów pióro z atramentem idealne na prezent dla pisarza lub poety!”⁶¹), wisioriki z przywieszkami imitującymi pióro lub długopis, zaś serwis aukcyjny Allegro proponuje między innymi broszki czy wpinki w kształcie pióra,

⁵⁸ Zob. na przykład zestawienie w portalu Booklips.pl: *Tak wyglądają pokoje pisarzy*, <http://booklips.pl/galeria/tak-wygladaja-pokoje-pisarzy/>, dostęp: 15.03.2017 oraz cykl pisma „Weranda”: „Znani i lubiani w domu”: *Jacek Dehnel: eklektyczna przestrzeń pisarza*, rozm. A. Wójcińska, <https://www.weranda.pl/domy-i-mieszkania/znani-i-lubiani-w-domu/jacek-dehnel-eklektyczna-przestrzen-pisarza>, dostęp: 15.09.2018; *Jak mieszka i pracuje Mariusz Szczygiel*, rozm. A. Wójcińska, <https://www.weranda.pl/domy-i-mieszkania/znani-i-lubiani-w-domu/jak-mieszka-i-pracuje-mariusz-szczygiel>, dostęp: 15.09.2018.

⁵⁹ Zob. <https://www.e-bookowo.pl/pisanie/dziennik-pisarza-2.html>, dostęp: 15.03.2017.

⁶⁰ Zob. „Pin stalówka prezent dla pisarza. Taki mały, ale fajnie wykonany pin zdecydowanie przyciągnie wzrok Twojego rozmówcy. Może stać się zaczepką do dyskusji i dłuższej rozmowy. Przypinka to także idealny gadżet na prezent dla mężczyzny. Jeżeli Twój mąż, chłopak czy syn uwielbia pisać, czytać to będzie to w 100% udany podarunek. Dzięki dyskretnym i eleganckim dodatkom do odzieży możesz wnieść do ubioru odrobinę ze swojej pasji”, <https://zubiro.com/pin-stalowka-prezent-dla-pisarza>, dostęp: 15.03.2017.

⁶¹ Zob. <http://www.geselle.pl/produkt/4995-nietuzinkowe-spinki-do-mankietow-pioro-z-atrumentem-idealne-na-prezent-dla-pisarza-lub-poety>, dostęp: 15.03.2017.

oferuje też podkładki i kubki z motywami pisarskimi, karty do gry z wizerunkami pisarzy⁶², naklejki samochodowe z gęsim piórem czy wizerunkiem książek, krawaty oraz apaszki i chusty dla literata (widniejącymi na nich motywami przewodnimi są miniaturowe zmultiplikowane rysunki przedstawiające pióro, atrament, brulion zapisany najprawdopodobniej, sądząc po układzie graficznym, wierszami), zaś wśród figurek ogrodowych jest dostępny między innymi „krasnal pisarz duży model”⁶³. Równie sugestywnie przedstawia się asortyment poznańskiego Sklepu Z Cytatami (trafił on już na listę „najdziwniejszych sklepów świata”), w którym można nabyć plakaty, pocztówki, zakładki, magnesy, przypinki, smycze, koszulki, torby, plecaki, worki, poduszki, termofory, parasole, leżaki, kubki, podkładki, zapalniczki, papierosnice, materiały piśmiennicze (notesy, zeszyty, fiszki samoprzylepne, przyborniki, ołówki, pióra, długopisy – na przykład „stalowy długopis obiecującej pisarki”), zabawki, puzzle, gry (typu: domino czy memory), ozdoby świąteczne, kalkulatory, pokrowce na tablety, torby na laptopy, etui na telefony i podstawki pod nie, czyściki do komputera, herbaty, słodczyce z motywami pisarskimi, a nawet kostki antystresowe czy leżaki – zwykle z wizerunkami słynnych pisarzy lub cytatami z ich dzieł⁶⁴.

Tego rodzaju pomysły – deklaratorywnie – mają być specyficznymi formami hołdu składanemu pisarzom i pisarstwu; mają też – jak głoszą pomysłodawcy podobnych przedsięwzięć – służyć propagowaniu czytelnictwa, ale w istocie wydatny wkład w wymyślanie tego rodzaju inicjatyw ma czynnik merkantylny. Innymi słowy, pisarz i działalność pisarska są w centrum zainteresowania jako pretekst do osiągnięcia handlowych profitów, co poniekąd samo w sobie świadczy o istnieniu mody na tę aktywność kulturową lub przynajmniej tę modę ugruntowuje. W tym ujęciu zaznacza się czysto instrumentalne podejście do pisarza i literatury (a właściwiej dość często: do wytwórczości pisarskiej⁶⁵). Pisarz jest już nie tyle twórcą, ile sam staje się towarem; dostawcą cytatów i wizerunku. Funkcjonuje poza kontekstem literackim na warunkach, które dyktuje przemysł kulturowy i prawidła komunikacyjne kultury masowej – jako „utowarowione” logo. Bywa to zresztą poddawane ostatnimi czasy również literaturoznawczym diagnozom – na przykład znawca twórczości Jamesa Joyce’a problematyzował kwestię atrakcyjności turystycznej tego pisarza, analizując jego obecność na irlandzkich banknotach (uznając tę obecność w swoich zmiennych kolejach za

⁶² Zob. na przykład ten opis w ofercie: <http://allegro.pl/karty-do-gry-piatnik-1-talia-pisarze-i-poeci-i6763689123.html> dostęp: 29.04.2017. Karty są rekomendowane przez antykwariat, który tę ofertę handlową zamieszcza pod szyldem: „Opis książki”.

⁶³ Zob. <http://allegro.pl/figurka-ogrodowa-krasnal-pisarz-duzy-model-ii-i6690886206.html>, dostęp: 29.04.2017.

⁶⁴ Zob. <http://sklepzcytatami.pl/cms/12-projekty>, dostęp: 14.05.2017.

⁶⁵ Por. też W. Benjamin, dz. cyt.

„synekdochę sposobu, w jaki obecnie Dublin eksploatuje Joyce’a”⁶⁶), a nawet na ścierczkach i innych tego typu gadżetach⁶⁷. Przy okazji wyłania się – jako osobny problem literaturoznawczy – kwestia, kiedy i jak pisarz (i przy jak dużym swoim udziale) staje się „marką”; z czego może brać się rynkowa atrakcyjność jego osoby i jego dorobku, co o niej decyduje i co wpływa na bezbłędną i szybką identyfikację konkretnego autora; na podstawie jakich znaków jego dorobku ta identyfikacja się dokonuje (dookreślenia w tym zakresie mogą dostarczać wiedzy o konkretnym pisarstwie, jego immanentnych i implikowanych właściwościach, warunkach i specyfice jego recepcji). Nacisk, jaki na sferę literacką wywierają obecnie reguły komunikacji masowej, wymusza w ogóle na badaczach poszukiwanie dla działań pisarskich swoistego języka opisu, uwzględniającego medialny kontekst twórczości i zarazem zakładającego konieczność rekonstrukcji ponadtekstowych uwarunkowań i strategii świadomie obieranych przez przedstawicieli i adeptów sztuki słowa, często samozwańczo, buńczucznie i z dużą łatwością sytuujących się w jej obszarze bez standardowego atestu, dzięki *modus operandi*. Stąd między innymi tak nierzadkie dziś wśród literaturoznawców odwoływanie się do narzędzi ukształtowanych w obrębie i na użytek audiowizualnych sfer kultury albo przez przywołanie wyznaczników marketingowo-ekonomicznych (modelowy charakter mają pod tym względem prace Dominika Antonika, zwłaszcza jego książka z robiącym samoistną karierę tytułem: *Autor jako marka*, który przedmiotem swoich analiz czynił taktykę Michała Witkowskiego i Jacka Dehnela, a także Doroty Mastowskiej⁶⁸); bądź korzystanie z zaplecza konkretnych teorii kulturoznawczych czy socjologicznych (dla komentatorów nośna okazuje się pod tym względem chociażby teoria pola literackiego Pierre’a Bourdieu⁶⁹, na polskim gruncie ostatnio chętnie aplikowana do literatury powstającej po 1989 roku, między innymi do działań Michała Witkowskiego czy Kai Malanowskiej⁷⁰).

Pytania: „Kim jest pisarz?”, „Kto zasługuje na to miano?”, „Jakimi atrybutami ma/musi się on legitymować?”, „Jaką pozycję zajmuje on w świecie sztuki

⁶⁶ J. Brooker, *Wczasowicze na rodzinnej wyspie: James Joyce a irlandzka spuścizna*, tłum. M. Pawica [w:] *Wokół Jamesa Joyce’a. Szkice monograficzne*, red. K. Bazarnik, F. Fordham, Kraków [1999], s. 17.

⁶⁷ Tamże, s. 223.

⁶⁸ Zob. D. Antonik, *Autor jako marka. Literatura w kulturze audiowizualnej społeczeństwa informacyjnego*, Kraków 2014; tenże, *Dorota Mastowska. Transmedialny projekt osobowości* [w:] *Między sztuką a codziennością. W stronę nowej syntezy (1)*, red. M. Hopfinger, Z. Ziątek, T. Żukowski, Warszawa 2016; D. Różycka, *Autorzy i ich maski. O fotografiach pisarzy współczesnych* [w:] *Teatr wielki, mniejszy i codzienny. Studia*, red. P. Kowalski, Opole 2002, s. 211–230.

⁶⁹ Zob. P. Bourdieu, *Reguły sztuki. Geneza i struktura pola literackiego*, tłum. A. Zawadzki, Kraków 2001.

⁷⁰ Por. S. Misiarz-Filipek, *Wbrew regułom sztuki – strategia pisarska Michała Witkowskiego na tle polskiego pola literackiego* [w:] *50 twarzy popkultury*, red. K. Olkusz, Kraków 2017, s. 289–301. Zob. też G. Jankowicz, P. Marecki, A. Palęcka, J. Sowa, T. Warczok, *Literatura polska po 1989 roku w świetle teorii Pierre’a Bourdieu. Raport z badań*, Kraków 2014.

i poza nim?” są zawsze aktualizowane historycznie⁷¹. Dziś, kiedy mowa o pisarzu i pisarstwie, na kontekst wypowiedzi bezsprzecznie rzutują kody popkulturowe. W popkulturowych ujęciach twórczości literackiej pole znaczeniowe terminu „pisarz” w coraz mniejszym stopniu zakreśla jego etymologia, eksponująca, o czym była już mowa, powiązanie tego słowa z czynnością pisarską, z pisaniem, także z pismem i jego atrybutami. „Bycie pisarzem” jawi się bowiem jako niekoniecznie tylko domena związana z podejmowaniem aktywności *stricte* literackiej, czyli wysiłku pisarskiego (przy czym standardowo ważne były w tej aktywności i „pisanie”, i „wysiłek”). Zmieniają się też inne punkty odniesienia, słowo „pisarz” już nie konfrontuje się tylko z naturalnymi dla niego synonimami, ale rozszerza swoje pole semantyczne o inne punkty podparcia, takie jak: „celebryta”, „showman”, „idol”, „gwiazdor”, „konferansjer”, „medialny gracz”, „kulturowy wodzirej”, „performer”, „happener”, hołdujący zasadzie: *15 minutes of fame*⁷². „Bycie pisarzem” nie jawi się również jako fundament przedsięwzięć intelektualnych. Popkultura konsekwentnie unieważnia przeświadczenie o wysokiej randze pisarstwa jako projektu egzystencjalnego, działalności innowacyjnej i ożywczej, wymagającej przenikliwości, talentu czy szczególnych predyspozycji intelektualnych. Nie interesuje jej rola pisarza jako „fundatora dyskursywności”⁷³, ustanawiającego „możliwość i regułę tworzenia innych tekstów”⁷⁴. Kultura masowa anulować chce wyobrażenia na temat pisarstwa jako formy myślenia, objaśniania świata, tworzenia nośnych koncepcji i nadawania kształtu intuicjom i hipotezom poznawczym. Przemysł kulturowy nie potrzebuje przyrodzonej niegdyś artystom sztuki słowa i wirtuozom pióra zdolności do kanalizacji hipotez i przeczuc, które stoją u podstaw nośnych i płodnych poznawczo teorii. W (pop)kulturowych wizjach na postrzeganie działalności pisarskiej nie odciskają też już swojego piętna typowe mitologie artysty, na polskim gruncie szczegółowo opisywane między innymi przez Andrzeja Osękę⁷⁵ i Mariana Golkę⁷⁶, to znaczy na znaczeniu traci mit wyjątko-

⁷¹ Zob. na przykład M. Maryl, *Kim jest pisarz (w internecie)?*, „Teksty Drugie” 2012, nr 6, s. 77–100. Por. także, *Życie literackie w sieci. Pisarze, instytucje i odbiorcy wobec przemian technologicznych*, Warszawa 2015.

⁷² Zob. J. Moran, *Star Authors: Literary Celebrity in America*, London–Sterling, Virginia 2000. Por. też K. Uniłowski, *Pisarz jako gwiazdor. Przypadek Jerzego Pilcha [w:] Obraz literatury w komunikacji społecznej po roku '89*, red. A. Werner, T. Żukowski, Warszawa 2013, s. 309–336; K. Kasperek, *Książki celebrytów, czyli pisarze, gwiazdy i literatura*, „Śląskie Studia Polonistyczne” 2014, nr 1–2, s. 69–83.

⁷³ Zob. M. Foucault, dz. cyt., s. 213.

⁷⁴ Tamże.

⁷⁵ A. Osęka, *Mitologie artysty*, Warszawa 1978.

⁷⁶ M. Golka, *Socjologia artysty*, dz. cyt. Ta książka w minimalnie zmodyfikowanej wersji jest też dostępna w wydaniu on-line: także, *Socjologia artysty nowożytnego*, Poznań 2012, <https://repozytorium.amu.edu.pl/bitstream/10593/14293/1/Marian%20Golka%20-%20Socjologia%20artysty%20nowo%20C5%BCytnego.pdf>, dostęp: 20.03.2017. Por. także, *The Sociology of the Artist in the Postmodern Era. Pride and Uncertainty*, Wien–Berlin 2013.

wości, mit indywidualności, mit powołania, mit bezinteresowności, mit wolności, mit cierpienia czy przekleństwa, mit odrzucenia...⁷⁷ Pisarz nie musi już wcielać się w rolę artysty-demiurga, artysty-kapłana, artysty-proroka, artysty-mędrca, artysty-reformatora itp.; w ogóle nie żąda się od niego, by spowijał go nimb „artysty”⁷⁸.

Obowiązująca niegdyś w kulturze tendencja do kumulatywnego gromadzenia znaczeń jest obecnie wypierana przez zdolność popkultury do tworzenia neosemantyzmów, co kategoria pisarza bardzo dobrze obrazuje. Palimpsestowy charakter samego pojęcia tylko pozornie prowokuje dziś twórców do pytania, kim jeszcze nie był pisarz w sytuacji, gdy odegrał już wszystkie dostępne do odegrania w kulturze role, w których zresztą sam się obsadził; w jakich teatrach jeszcze nie wystąpił, jakich aktorskich kwestii jeszcze nie przetestował, jakich spektakli jeszcze nie zrealizował. Jest charakterystyczne, że to, co pozornie najbardziej oczywiste w „byciu pisarzem”, ulega obecnie wymazywaniu, zacieraniu, kwestionowaniu. Nawet jeśli tego rodzaju praktyki podlegają w działaniach pisarskich ironicznym wyostrzeniom i poddawane są intencjonalnie dekonstrukcji oraz brane w nawias, górę i tak bierze ilustratywność i implementacja oraz akulturacja, wpisywanie się w zapotrzebowanie, które kultura popularna doskonale stymuluje. W podobnych propozycjach brak zażyłości, jest za to spolegliwość i pogładowość, bezkonfliktowość i defetyzm.

O byciu pisarzem (w świadomości twórcy i uczestników kultury) może obecnie z powodzeniem przesądzać medialna (nad)obecność i umiejętne sterowanie wizerunkiem. Żeby zostać dostrzeżonym, również twórca sztuki słowa musi (i chce) się ujawniać, pokazywać w różnych odsłonach i skupiać na sobie uwagę, roztaczając wokół swojego pisarstwa specyficzną ludyczno-komercyjną atmosferę; innymi słowy: dbać o podtrzymywanie zainteresowania własną osobą przez tworzenie odpowiedniej otoczki według reguł narzucanych przez kulturę masową. W obowiązującym synoptykalnym modelu kultury kluczowe jest pragnienie bycia widocznym, czemu popkultura w pełni wychodzi naprzeciw. Twórcy wystarcza więc to, że bywa i dryfuje w przestrzeni medialnej, wdrażając pomysł na własną działalność w kulturze i realizując fenomen skutecznego w niej uczestnictwa. Przydarza się nam dziś taki model kultury, w którym niesprzeczne są moda na bycie pisarzem i zarazem manifestacyjne nieprzywiązywanie wagi do bycia pisarzem (w tradycyjnym rozumieniu tego pojęcia); model, w którym chodzi nie o tworzenie literatury, ale o posługiwanie się nią w różnym trybie, często bardzo instrumentalne i mechaniczne⁷⁹.

⁷⁷ M. Golka, *Socjologia artysty*, dz. cyt., s. 57–89.

⁷⁸ Tamże, s. 90–113.

⁷⁹ Jakkolwiek w tym tekście skupiam się na zasadach funkcjonowania reprezentantów aktualnego świata literackiego, zagadnieniem wartym osobnego podjęcia jest niewątpliwie kwestia ewentualnych podobieństw omawianych zjawisk do tego, co działo się z pisarzami – realnymi uczestnikami komunikacji literackiej we wcześniejszych epokach (zob. na przykład J. Lough, *Writer and Public in France: From the Middle Ages to the Present Day*, Oxford 1978; N. Honsza,

Bibliografia

- 10 rad wielkich pisarzy dla debiutantów – Pisarze o pisaniu*, blog: W zaciszu biblioteki, 7.06.2012, <http://w-zaciszu-biblioteki.blogspot.com/2012/06/10-rad-wielkich-pisarzy-dla-debiutantow.html>, dostęp: 10.09.2018.
- Alexander Zinoviev as Writer and Thinker: An Assessment*, red. P. Hanson, M. Kirkwood, London 1988.
- Antonik D., *Autor jako marka. Literatura w kulturze audiowizualnej społeczeństwa informacyjnego*, Kraków 2014.
- Antonik D., *Dorota Masłowska. Transmedialny projekt osobowościowy [w:] Między sztuką a codziennością. W stronę nowej syntezy (1)*, red. M. Hopfinger, Z. Ziątek, T. Żukowski, Warszawa 2016.
- Baker C., *Hemingway: The Writer as Artist*, Princeton, New Jersey 1972.
- Balcerzan E., *Literackość. Modele, gradacje, eksperymenty*, Toruń 2013.
- Baldick Ch., *The Concise Oxford Dictionary of Literary Terms, 2nd edition*, Oxford–New York 2001.
- Barthes R., *Pisarz na wakacjach [w:] tegoż, Mitologie*, tłum. A. Dziadek, wstęp K. Kłosiński, Warszawa 2000.
- Barthes R., *Stopień zero pisania oraz Nowe eseje krytyczne*, tłum. K. Kot, Warszawa 2009.
- Benjamin W., *Twórca jako wytwórca*, wyb. H. Orłowski, wstęp J. Kmita, tłum. H. Orłowski, J. Sikorski, S. Pieczara, Poznań 1975.
- Bielatowicz J., *Roman Dmowski jako pisarz*, Londyn 1965.
- Birmingham J., *How to Be a Writer: Who Smashes Deadlines, Crushes Editors and Lives in a Solid Gold Hovercraft*, Sydney 2012.
- Borek P., *W służbie Klio. Studia o barokowych pisarzach Minorum Gentium*, Kraków 2011.
- Bourdieu P., *Reguły sztuki. Geneza i struktura pola literackiego*, tłum. A. Zawadzki, Kraków 2001.

W. Kunicki, *Karol May – anatomia sukcesu. Życie – twórczość – recepcja*, Katowice 1986; J. Moran, *Mark Twain Absurdity: Literature and Publicity in America [w:] tegoż, Star Authors...*, dz. cyt., s. 15–34), szczególnie w XIX wieku pod wpływem zwłaszcza rozwoju prasy, a z czasem też za sprawą upowszechniania się technik reprodukcji. Z pewnością dałoby się wskazać interesujące prototypy (a może i wartą szczegółowej transpozycji tradycję) współczesnego pisarskiego „celebrytyzmu”. Niektóre przynajmniej mechanizmy kreowania popularności i funkcjonowania mody na pisanie są osławiane i zadamawiają się w kulturze już od dłuższego czasu. Niemniej nie destabilizowały one w moim przekonaniu – co dzieje się obecnie z wielką siłą – tak silnie układu literackiego i nie naruszały tradycyjnego modelu pisarstwa jako kulturowej *constans*. Z tej perspektywy warto byłoby również prześledzić napięcie między wzorcami narzucanymi z zewnątrz przez kody masowe a zachowaniami samodzielnymi i ochoczo współtworzonymi przez działalność twórców mniających się przedstawicielami sztuki słowa.

- Brett R., *Lekcja 18: Pisarzem jest ten, kto pisze. Jeśli chcesz być pisarzem, pisz* [w:] *też, Bóg nigdy nie mruga. 50 lekcji na trudniejsze chwile w życiu*, tłum. O. Siara, Kraków 2012.
- Brooker J., *Wczasowicze na rodzinnej wyspie: James Joyce a irlandzka spuścizna*, tłum. M. Pawica [w:] *Wokół Jamesa Joyce'a. Szkice monograficzne*, red. K. Bazar-nik, F. Fordham, Kraków [1999].
- Buszewicz E., Fazan J., Urbanowski M., Węgrzyn I., Włodarczyk J., Zarych E., *Słownik pisarzy polskich*, red. E. Buszewicz, E. Zarych, Kraków 2008.
- Cheshire S., *Jak zostać pisarzem*, tłum. E. Wojtyra, Warszawa 2017.
- Czechowicz J., *Między miesiącami. Inga Iwasiów* [w:] tegoż, *Rok w rozmowie. Pisa-rze krytycznym okiem*, Poznań 2014.
- Czermińska M., Phillips U., Borkowska G., *Pisarki polskie od średniowiecza do współczesności. Przewodnik*, Gdańsk 2000.
- Dmitruk K., *Pisarz* [w:] *Słownik literatury polskiej XX wieku*, red. A. Brodzka, M. Pu-chalska, M. Semczuk, A. Sobolewska, E. Szary-Matywiecka, Wrocław 1992.
- Dziennikarstwo a literatura w XX i XXI wieku*, red. K. Wolny-Zmorzyński, W. Fur-man, J. Snopek, Warszawa 2011.
- Foucault M., *Kim jest autor?*, tłum. M.P. Markowski [w:] tegoż, *Szaleństwo i lite-ratura. Powiedziane, napisane*, wyb., oprac. T. Komendant, tłum. B. Banasiak i in., Warszawa 1999.
- Golka M., *The Sociology of the Artist in the Postmodern Era. Pride and Uncertainty*, Wien–Berlin 2013.
- Golka M., *Socjologia artysty nowożytnego*, Poznań 2012 (przetworzona wersja książki: M. Golka, *Socjologia artysty*, Poznań 1995, dostępna tylko w pliku pdf: <https://repozytorium.amu.edu.pl/bitstream/10593/14293/1/Marian%20Golka%20-%20Socjologia%20artysty%20nowo%20C5%BCytnego.pdf>, do-stęp: 20.03.2017).
- Golka M., *Socjologia artysty*, Poznań 1995.
- Honsza N., Kunicki W., *Karol May – anatomia sukcesu. Życie – twórczość – recep-cja*, Katowice 1986.
- <https://zacheta.art.pl/pl/mediateka-i-publicacje/69-24>, dostęp: 10.03.2017.
- Jak zostać pisarzem. Pierwszy polski podręcznik dla autorów*, red. A. Zawada, Wroc-ław 2011.
- Jak zostać Pisarzem/Pisarką*, zawodowe.com, https://www.zawodowe.com/katego-rie/pozostale/pisarz_pisarka/jak_zostac/, dostęp: 15.03.2016.
- Jaka piękna iluzja. Magdalena Tulli w rozmowie z Justyną Dąbrowską*, Kraków 2017.
- Jankowicz G., *Cmono. Rozmowy z pisarzami*, Kraków 2013.
- Jankowicz G., *Po co jest sztuka? Rozmowy z pisarzami*, cz. 2, Kraków 2013.
- Jankowicz G., Marecki P., Pałęcka A., Sowa J., Warczok T., *Literatura polska po 1989 roku w świetle teorii Pierre'a Bourdieu. Raport z badań*, Kraków 2014.
- Jaworski S., „Piszę, więc jestem”. *O procesie twórczym w literaturze*, Kraków 1993.
- Kasperk K., *Książki celebrytów, czyli pisarze, gwiazdy i literatura*, „Śląskie Studia Polonistyczne” 2014, nr 1–2.

- Kłosiński M., *Ratunkiem jest tylko poezja. Baudrillard – teoria – literatura*, Warszawa 2015.
- Kruszyński Z., *Dystans jak powietrze* [wywiad] [w:] R. Ostaszewski, *Etapy. Rozmowy z pisarzami (i nie tylko)*, Olsztyn 2008.
- Kryszak J., *Peryferia literatury: poeci „minorum gentium”* [w:] *Życie literackie drugiej emigracji niepodległościowej*, red. J. Kryszak, R. Moczko, Toruń 2001.
- Kto jest pisarzem? Kto to jest pisarz?* [dyskusja na forum internetowym], <https://www.biblionetka.pl/art.aspx?id=102960>, dostęp: 15.03.2017.
- Kto jest pisarzem*, Poradnia Językowa PWN, 22.05.2010, <http://sjp.pwn.pl/poradnia/haslo/Kto-jest-pisarzem;11219.html>, dostęp: 15.03.2017.
- Kultura, komunikacja, literatura. Studia nad XX wiekiem*, red. S. Żółkiewski, M. Hopfinger, Wrocław 1976.
- Kundera M., *Sztuka powieści. Esej*, tłum. M. Bińczyk, Warszawa 1998.
- Kwiek M., *Dylematy tożsamości. Wokół autowizerunku filozofa w powojennej myśli francuskiej*, Poznań 1999.
- Leksykon współczesnych pisarzy polskich przelomu XX i XXI wieku*, red. A. Szot, wyb., oprac. S. Sądowska, Toruń 2004.
- Literackość filozofii – filozoficzność literatury*, red. B. Sienkiewicz, T. Sobieraj, Warszawa 2009.
- Literatura niewyczerpana. W kręgu mniej znanych twórców polskiej literatury lat 1863–1914*, red. K. Fiołek, Kraków 2014.
- Lough J., *Writer and Public in France: From the Middle Ages to the Present Day*, Oxford 1978.
- Löwenthal L., *Literatura i społeczeństwo*, tłum. E. Muskat-Tabakowska [w:] *W kręgu socjologii literatury. Antologia tekstów zagranicznych*, wstęp, wyb., oprac. A. Mencwel, t. 1: *Stanowiska*, Warszawa 1977.
- Mały słownik pisarzy polskich*, cz. 1, Warszawa 1979.
- Markowski M.P., *Derrida: filozofia czy literatura?*, „Pamiętnik Literacki” 1996, z. 1.
- Markowski M.P., [wywiad], *Fabuly w świecie pojęć* [w:] R. Ostaszewski, *Etapy. Rozmowy z pisarzami (i nie tylko)*, Olsztyn 2008.
- Maryl M., *Kim jest pisarz (w internecie)?*, „Teksty Drugie” 2012, nr 6.
- Maryl M., *Życie literackie w sieci. Pisarze, instytucje i odbiorcy wobec przemian technologicznych*, Warszawa 2015.
- Masłowska D., *Dusza światowa*, rozm. A. Drotkiewicz, Kraków 2013.
- Melkowski S., *Pisarz w społeczeństwie*, Warszawa 1979.
- Michalski M., *Filozof jako pisarz. Kołakowski – Skarga – Tischner*, Gdańsk 2010.
- Misiarz-Filipek S., *Wbrew regułom sztuki – strategia pisarska Michała Witkowskiego na tle polskiego pola literackiego* [w:] *50 twarzy popkultury*, red. K. Olkusz, Kraków 2017.
- Mistrzowie literatury czy dziennikarstwa?*, red. K. Wolny-Zmorzyński, W. Furman, J. Snopek, Warszawa 2011.
- Moran J., *Star Authors: Literary Celebrity in America*, London–Sterling, Virginia 2000.

- Murakami H., *Zawód: powieściopisarz*, tłum. A. Zielińska-Elliott, Warszawa 2017.
- mzb, *Zawód marzeń – pisarz*, https://www.babyboom.pl/porady/praca/praca_marzen/zawod_marzen_pisarz.html, dostęp: 15.05.2017.
- Na boku. Pisarze teoretykami literatury?...*, red. J. Olejniczak, M. Bogdanowska, Katowice 2007.
- Na boku. Pisarze teoretykami literatury?...*, t. 2, red. J. Olejniczak, A. Szawerna-Dyrszka, Katowice 2010.
- Na boku. Pisarze teoretykami literatury?...*, t. 3, red. J. Olejniczak, A. Szawerna-Dyrszka przy współudz. R. Knapka, Katowice 2012.
- Na boku. Pisarze teoretykami literatury?...*, t. 4, red. J. Olejniczak, A. Szawerna-Dyrszka, Katowice 2016.
- Napiórska A., *Jak oni pracują. Rozmowy o pracy, pasji i codziennych sprawach polskich twórców*, Warszawa 2017.
- Newton K.M., *Modernizing George Eliot: The Writer as Artist, Intellectual, Proto-Modernist, Cultural Critic*, London–New York 2011.
- Nyczek T., *Po co jest sztuka? Rozmowy z pisarzami*, cz. I, Kraków 2012.
- Obraz literatury w komunikacji społecznej po roku '89*, red. A. Werner, T. Żukowski, Warszawa 2013.
- Oseka A., *Mitologie artysty*, Warszawa 1978.
- Ostaszewski R., *Etapy. Rozmowy z pisarzami (i nie tylko)*, Olsztyn 2008.
- Peter M., *Pisarz drugorzędny. Kilka uwag do opisu zjawiska* [w:] *Język, literatura, dydaktyka*, t. 2, red. R. Jagodzińska, A. Morawiec, Łódź 2003.
- The Philosopher as Writer: The Eighteenth Century*, red. R. Ginsberg, Selinsgrove–London–Toronto 1987.
- Ree E. van, *Stalin as Writer and Thinker*, „Kritika” 2002, vol. 3, nr 4.
- Romańska-Malina O., *Pisarze jednej książki*, Warszawa–Bielsko-Biała 2011.
- Rosenstone R.A., *Adventures of a Postmodern Historian: Living and Writing the Past*, London–New York 2016.
- Różycka D., *Autorzy i ich maski. O fotografiach pisarzy współczesnych* [w:] *Teatr wielki, mniejszy i codzienny*, red. P. Kowalski, Opole 2002.
- Rudzińska K., *Między awangardą a kulturą masową. Wokół społecznej roli pisarza*, przedm. S. Żółkiewski, Warszawa 1978.
- Samborska-Kukuć D., *Jak rekonstruować biografię i jak opisać twórczość XIX-wiecznego pisarza „minorum gentium”? (metodologia, źródła, struktury narracji). Skrypt akademicki*, Łódź 2012.
- Siciński A., *Literaci polscy. Przemiany zawodu na tle przemian kultury współczesnej*, Warszawa 1971.
- Sławiński J., *Problemy literaturoznawczej terminologii* [w:] tegoż, *Dzieło – język – tradycja, Prace wybrane*, t. 2, red. W. Bolecki, Kraków 1998.
- Słownik terminów literackich*, red. J. Sławiński, Wrocław 1998.
- Spencer M.G., *David Hume. Historical Thinker, Historical Writer*, Pensylwania 2013.
- Sükösd M., *Wariacje na temat powieści*, tłum. A. Sieroszewski, Warszawa 1975.

- Szcześniak K., *Między reportażem a literaturą. Twórczość Wojciecha Tochmana*, Lublin 2016.
- Szczygieł M., *Gdyby nie było książek, pisałbym na murach* [w:] A. Napiórska, *Jak oni pracują. Rozmowy o pracy, pasji i codziennych sprawach polskich twórców*, Warszawa 2017.
- Szczygieł M., *Reality* [w:] *Cała Polska trzaska. Reportaże „Gazety Wyborczej” 2001–2004*, Warszawa 2005; pierwodruk: „Wysokie Obcasy” 2001, nr 29; przedruk [w:] tegoż, *Kaprysyk. Damskie historie*, Warszawa 2010.
- Świetlicki M., *Nieprzysiadalność. Autobiografia*, rozm. R. Księżyk, Kraków 2017.
- Tożsamość dziennikarza*, red. M. Kita, M. Ślawska, *Transdyscyplinarność badań nad komunikacją medialną*, t. 3, Katowice 2013.
- The Translator As Writer*, red. S. Bassnett, P. Bush, London–New York 2006.
- Ugrešić D., *Czytanie wzbrownione*, tłum. D.J. Ćirlić, Izabelin 2004.
- Uniłowski K., *Pisarz jako gwiazdor. Przypadek Jerzego Pilcha* [w:] *Obraz literatury w komunikacji społecznej po roku '89*, red. A. Werner, T. Żukowski, Warszawa 2013.
- White H., *The Fiction of Narrative. Essays on History, Literature, and Theory, 1957–2007*, Baltimore 2010.
- Wielkopolski alfabet pisarek*, red. E. Kraskowska, L. Marzec, Poznań 2012.
- Wielkopolski słownik pisarek*, http://pisarki.wikia.com/wiki/Wielkopolski_S%C5%82ownik_Pisarek, dostęp: 29.09.2018.
- Wilk M., *W biegu... książka podróżna. Rozmowy z pisarzami (i nie tylko)*, Kraków 2010.
- Wixon D., *Worker-Writer in America: Jack Conroy and the Tradition of Midwestern Literary Radicalism, 1898-1990*, Urbana–Chicago 1996.
- Wokół „Pasaży” Waltera Benjamina*, red. P. Śniedziewski, K. Trybuś, M. Wilczyński, Poznań 2009.
- Wróblewska M.N., *9 mitów o pisarzach (w 29 filmach)*, Xiegarńia.pl, 11.02.2013, <https://xiegarńia.pl/artykuly/9-mitow-o-pisarzach-w-29-filmach/>, dostęp: 15.03.2017.
- Zawód Pisarza/Pisarki*, zawodowe.com, https://www.zawodowe.com/kategorie/pozostale/pisarz_pisarka/opis_i_zarobki/, dostęp: 15.05.2017.
- Żółkiewski S., *Kultura literacka 1918–1932*, Wrocław 1973.
- Żółkiewski S., *Wiedza o kulturze literackiej. Główne pojęcia*, Warszawa 1985.
- Życie. Instrukcja*, [red. J. Sawicka], Warszawa 2017.
- „Życie to jednak strata jest”. *Andrzej Stasiuk w rozmowie z Dorotą Wodecką*, Warszawa–Wołowiec 2015.